

**ФАКУЛТЕТ ИНЖИЊЕРСКИХ НАУКА УНИВЕРЗИТЕТА У
КРАГУЈЕВЦУ**

Назив студијског програма: Инжињерски менаџмент

Ниво студија: Мастер академске студије

Модул: Инжињерски менаџмент

Предмет: Инжињерска економија

Број индекса: 608/2013

Ана, В. Тењовић

Тема

Мастер рад

Комисија за преглед и одбрану:

1. Проф. др Рајко Чукић
2. _____
3. _____

Датум одбране: _____

Оцена: _____

У оквиру овог Мастер рада кандидат треба да идентификује, уз препоручену литературу, узроке, као и последице емиграција, кроз сагледавање економских аспеката и миграционих кретања, као нераскидивог дела општег процеса друштвеног развоја, као и самог утицаја миграционих токова, на привреду и тржиште рада миграционих земаља. Према наведеном, а на основу прикупљених информација и емпиријских истраживања, кандидат треба да препозна које су то мере утицале на позитивно решавање овог проблема. Кроз рад је потребно да прикаже теоријски аспект миграција, стање миграција у земљама европске уније, као и ситуацију у нашој земљи. Кроз то сагледавање, треба да открије чиниоце и узроке, као и могућа решења проблема овог феномена.

Препоручена литература:

1. Азањац, Т., Владисављевић, А., Крсмановић, Б., и Стојановић, М., (2010), *Извештај о запошљавању и миграцијама младих у Србији*, Грађанске иницијативе, Београд
2. Ракић, Д., (2011), *Изазови присилних миграција у Србији, група 484*, Београд
3. Massey, D., (1998), *Worlds in Motion. Understanding Interantional Migration at the End of the Millennium*, Oxford, Clarendon Press.

Крагујевац,

Ментор:

Проф. др Рајко Чукић

РЕЗИМЕ

Економске миграције, по дефиницији, имају нека заједничка обележја, мада узроци њиховог настајања могу али и не морају бити сасвим исти. Све то зависи од личних атрибута економских миграната: степен образовања, етничко порекло, географско порекло, године старости, пол...Странци представљају растућу компоненту савремене радне снаге, у чему предњачи Европа као регион са највише странаца и најбројнијом радном снагом.

У времену глобалних миграционих токова намеће се потреба за сталним продубљивањем теоријских знања у циљу усмеравања фокуса миграционих истраживања ка што ефикаснијем савладавању изазова и искоришћавању предности које међународне миграције могу да донесу у земљама порекла и одредишта или транзита. Миграција може значајно да побољша зараде радника и буде од користи земљи пријема, али и да у прекомерним и перманентним токовима озбиљно угрози економски раст земље порекла, нарочито ако је она у развоју.

Главни циљ овог рада је да се сагледају економски аспекти миграционих кретања проучавањем узрока и последица миграција као нераскидивог дела општег процеса друштвеног развоја, као и самог утицаја миграционих токова на привреду и тржиште рада имиграционих земаља.

У завршном делу рада биће указано на динамику и структуру миграционих кретања у Србији, у светлу њеног придруживања Европској унији.

Кључне речи: миграција, Србија, радна снага, глобализација, дознаке

ABSTRACT

Economic migration, by definition, have some similar characteristics, although the causes of their formation may or may not be quite the same. It all depends on personal attributes of economic migrants: education level, ethnicity, geographic origin, age, ...Foreigners represent a growing component of today's global workforce, which leads in Europe as a region with the highest and most numerous foreign labor.

In a time of global migration flows there is a need for constant deepening of theoretical knowledge to direct the focus of migration research to more effectively cope with the challenges and exploiting the benefits that international migration can bring and the countries of origin and destination or transit. Migration can significantly improve the permanent streams seriously threaten the economic growth of the country of origin, especially if it is in development.

The main objective of this study is to investigate the economic aspects of migration flows, the study of the causes and consequences of migration as an unbreakable part of the general process of social development, as well as the impact of migration flows on the economy and labor market immigration countries.

The final part will be indicated on the dynamics and structure of migration flows in Serbia in the light her EU accession.

Keywords: migration, Serbian, labor, globalization, remittances

Скраћенице

БДП – Бруто друштвени производ

НСЗ – Национална служба запошљавања

РЗС – Републички завод за статистику

ЕЕЗ – Европска економска заједница

ИСП – Истраживачка станица Петница

ЕРА – Европска истраживачка област

ИЛО – ILO, International Labour Organization

ИОМ – IOM, International Organization for Migration

Садржај

Увод

I Теоријски приступ и анализа проблема емиграције

1. Дефинисање младе високообразоване радне снаге на тржишту рада
2. Основне карактеристике миграција и њихов утицај на радну снагу
 - 2.1. Типови миграција
3. Узроци миграционих кретања
4. Ефекти и последице миграционих кретања
5. Примена адекватних мера у решавању проблема емиграција

II Тенденције кретања емиграција у европским земљама од 2003. до 2013. године

1. Анализа миграција у земљама Европске уније
2. Утицај светске економске кризе на кретање миграција у европским земљама
3. Утицај незапослености на кретање емиграција у Европској унији
4. Мере за сузбијање емиграција у Европској унији
5. Примери добре праксе за решавање проблема миграција

III Емиграција у Србији од 2003. до 2013. године

1. Миграциона кретања на подручју Србије у контексту придруживања Европској унији
2. Кретање броја грађана Србије на раду или боравку у иностранству после 2003. године
3. Push и pull фактори миграционих кретања
4. Улога и значај дознака
5. Могуће мере за сузбијање емиграција на подручју Србије

Закључак

УВОД

Услед многобројних проблема са којима се суочила наша земља, а и надаље се суочава (економска криза, друштвени потреси), у Србији је током деведесетих година прошлог, и у првој деценији 21. века, дошло до великог таласа миграције људи са високим квалификацијама, великим потенцијалом и изузетним способностима.

Одлазак или миграција је феномен који је везан за популацију, односно популацијски феномен који је уз сво настојање јако тешко предвидети, а самим тим и контролисати. Посебно се то односи на мигрирање високообразованог кадра популације, јер је тај кадар подвргнут синергијским утицајима конјуктурних и политичких чиниоца на тржишту радне снаге, више него остали.

Мигрирање високообразованог кадра или високообразоване радне снаге може се описати као комплексно поље одлучивања саме индивидуе у интеракцији са систематским чиниоцима. Последњи обликују регулативно поље индивидуалних одлука.

Управо ће ово бити главни фокус разматрања у овом Мастер раду, где одмах постављамо питања, шта генерише емиграцију младих високообразованих кадрова, да ли је то, пре свега, лоша економска ситуација у држави, немогућност проналажења радног места, егзистенција?

Одлука младих да емигрирају, често се јавља још у самој фази студирања. Исто тако, због немогућности добијања посла. За очекивати је да најквалификованији траже средину где би њихова струка била добро плаћена и цењена. Оскудица у стручњацима, као и сам егзодус таквих људи, поставља земљу у развоју у ситуацију, да остеје без кадра који свакако може да помогне ревитализацији њене економије.

Задњих деценија, долази до великих миграција које тотално мењају демографску слику Србије. Поражавајућа је чињеница да се ни последњих година ништа битније није променило, осим ако се није и увећала жеља за одласком у неку сигурнију и перспективнију земљу. Расправе о миграцији су се захуктале широм света последњих деценија. Важна су тема и академских полемика и изборних кампања. Постоји много

аспекта са којих се може причати о миграцијама: економски, социјални, етнички, развојни....

Миграције су истраживали политиколози, социолози, правници, економисти, географи и историчари, али тек одскора је покренута озбиљна нормативна дебата од стране политичких теоретичара. То би се могло сматрати изненађујућим, поготово кад се узме у обзир да се политички теоретичари знатно дуже баве питањем мултикултурализма и мултикултуралног друштва. Разлике у инкорпорирању мањина у политичке заједнице утичу на природу група и врсту односа које те групе желе да имају са ширим друштвом. Освојена и колонизована друштва која су претходно била самоуправна, што је случај са националним мањинама, најчешће желе да остану посебна друштва и да имају аутономију.

Многобројни су мотиви који стоје иза одлуке да се емигрира, најпре економски. Многи држављани наше земље, су гледали да упишу факултете у западним земљама, као и да наставе живот тамо, без примарног мотива да граде своје стручне капацитете. Велики број људи из земаља у развоју, а све у циљу економског опстанка, ради различите послове у развијеним земљама, а који су испод њихових квалификација, а да се ни на који начин неусавршавају и увећавају своја стручна знања која су стекли у земљи порекла. У том смислу, капацитет личности и земље у области образовања је изгубљен, а штета је, наравно, ненадокнадива.

При покушају да дефинишемо или да поставимо категоријални апарат за појам „миграције висококвалификованих“, потребно је да саму појаву посматрамо с аспекта мигранта, земље емиграције и послодавца. Концепти који описују ову појаву, најчешће полазе од анализе одлуке, особе са високим образовањем да емигрира, а самим тим какве ефекте таква одлука доноси земљи порекла. Ако ову појаву посматрамо са становишта високоразвијене земље, земље емиграције, онда важну улогу имају политике тих земаља, да привуку висококвалификовану радну снагу. Овакав случај има Европска унија, где је својим стручњацима обезбедила, односно издаје Плаву карту, као дозволу за боравак и рад. Тако да мобилност радника можемо посматрати као позитивну конотацију, док „егзодус мозгова“, свакако представља негативну.

У медијима се често објављују тезе, како Србија остаје без своје будућности, при чему се наводе бројке одласка младих и високообразованих, иако је немогуће одредити њихово порекло и статистичку основу, будући да у Србији није спроведено истраживање о последицама високоокувалификованих кадрова. Заправо не постоји општеприхваћени инструмент за праћење и проучавање миграција високообразованих. Сам покушај задржавања најквалификованијих за земљу, као што је наша, представља изазов конкуренцији. Свакако је потребно заснивати политику према младим стручњацима у Србији, а програми треба да се заснивају, тако да одлив мозгова преобрате у циркулацију.

У Србији постоје разни програми за привлачење стручњака. Поставља се питање њихове конзистентности, потпуности, релевантности. Један пример је и то што након интердисциплинарних студија у земљама ЕУ, студенти, који су већ формиран и стручњаци, не могу да наставе образовање у Србији, без полагања диференцијалних испита, из разлога што наш систем није комплементаран образовном систему ЕУ.

Избор ове теме проистиче из њене важности да се укаже на могуће мере, како би се помогло младима да остану у својој земљи, и да своје вештине и знања, користе у истој, а да притом напредују.

Главни циљ овог рада је да се да осврт на развитак теорија економских миграција, наведу главне сличности и разлике између различитих приступа и укаже на главне недостатке и проблеме са којима се суочава наше друштво кроз детерминанте савремених међународних радних миграција. Тежиште проучавања се односи на миграције високообразованог становништва. Сам крај рада указује потребу проучавања узрока и последица миграција, као нераскидивог дела општег процеса друштвеног развитака.

I

Теоријски приступ и анализа проблема емиграције

У времену глобалних миграционих токова, као и све веће мобилности радне снаге у свету, намеће се потреба за сталним продубљивањем теоријских знања, као основе за разумевање главних детерминанти овог феномена, а у циљу усмеравања фокуса миграционих истраживања, ка што ефикаснијем савладавању изазова и искоришћавању предности које међународне миграције могу да донесу и земљама порекла, одредишта или транзита.

Развој теорија о миграцијама је започео микротеоријским моделима, заправо кроз концептуализацију теорија које у средиште изучавања стављају појединца, који пре свега, процењује позитивне и негативне стране пресељавања са једног одредишта на друго.

У истраживањима која су се базирала на *push-pull теоријском* оквиру претпостављало се да различити демографски, економски и еколошки фактори имају кључан утицај на доношење одлуке о мигрирању. С обзиром да се на први поглед чини да модели привлачења и одбијања укључују све факторе који утичу на доношење одлуке о мигрирању, као и да могу да интегришу и друга теоријска становишта, као што је микро аналитички ниво неокласичне економије миграција, или теорија кумулативне каузалности и теорија мрежа, често се истицало да се помоћу њега може постићи најпотпунији општи увид у међународне радне организације. Такође је овај модел изучаван као доминирајући миграциони модел на већини универзитета, како у свету, тако и код нас.¹

Неокласична економска теорија миграција је настала као покушај дефинисања радних миграција у процесу индустријализације, на макро и микро теоријском нивоу. Управо ова теорија, представља једну од најпознатијих теорија међународних миграција. Што се тиче макро нивоа, сматра се да су главни покретачи миграција, пре свега просторне разлике између понуде и потражње за радном снагом, односно расподеле капитала. Разлике у висини зарада наводе раднике да се селе из подручја са ниским зарадама и прекомерном

¹ Предојевић Деспић, Ј., (2010) „Миграција данас – Теоријска перспектива“, Прегледни чланак, стр. 28

понудом радне снаге, ка подручјима у којима су наднице више и постоји потражња за додатном радном снагом.

Тодарова формулација модела мигрирања, је прихваћена као основа неокласичне миграционе теорије, имала је за циљ да објасни привидно контрадикторан феномен у земљама у развоју, где је и поред растуће незапослености у градовима, бележен наставак миграција село – град. Помак у *Тодаровом неокласичном миграционом моделу*, представља то што конципира тржиште рада у дуалном смислу, што ће касније водити ка конципирању сегментираног тржишта рада у имиграционим земљама. Наравно, издиже се изнад једноставне *cost – benefit*, анализе, непосредне добити и губитка мигрирања, али ипак остаје на индивидуалној основи одлучивања и тежиште ставља на економске факторе, занемарујући социјални, културни, политички и институционални контекст.

Heris – Todarov модел је касније модификован, а измене су углавном биле усмерене ка укључивању и других фактора, (изузев незапослености), који утичу на очекивани приход у случају миграције.

Нова економија миграција, даље развија класичне оквири *pull – push* теорија и о у смеру да укључује интерес породице и домаћинства у процес доношења одлуке о мигрирању. Само стављање нагласка на улогу колектива као што је породица, представља велики напредак, односно најважнију прекретницу у анализи детерминанти миграција. Нова економија миграција посматра миграције као део стратегије породице да што више увећа приход.²

У многим аспектима, савремена миграција је двосмерни процес који не погађа само учеснике у њој, већ и инволвиране земље, (оне у које улазе и оне из које одлазе мигранти). У последње четири деценије , када је и економска миграција из Југославије почела да игра значајну улогу првенствено на европском простору, феномен међународних миграција се доста мењао. Те промене су праћене и променама односа држава и политике њихових влада према овом феномену. Оно што се некада сматрало различитим појмовима, нпр. стална у односу на привремену миграцију, економска у односу на хуманитарну, данас се види као јединствени феномен са различитим аспектима.

² Исто, стр. 31.

Разлике у животним очекивањима, демографској и економској структури, социјалним условима и политичкој стабилности још више ће се повећати и створиће се још већа разлика између мање развијених и развијених земаља. Самим тим ће се наставити и процес миграције, односно исељавања људи.

Емиграција високоокувалификованог кадра се често описује као губитак за земљу порекла, а добитак за земљу дестинације. У стварности је ова ситуација много комплекснија. Из перспективе земље порекла, губитак може бити умањен снижавањем стопе незапослености, али то ипак не може да компензује трошкове образовања оних који су напустили земљу. Међутим, уколико мигранти повежу предузећа у земљи порекла са пословним могућностима у новој земљи, обе земље могу имати користи. Са друге стране, уколико земље дестинације не користе професионалне или друге вештине емиграната као радне снаге, онда миграција има негативан утицај на оба друштва. Утицаји миграција су свакако широки, а самим тим и варирају између економске и социјалне сфере са значајним преклапањем и интеракцијом између њих. Земље на једној страни треба да задрже сопствену, а на другој да привуку туђу радну снагу.

Миграције сведоче да људски животи имају просторне димензије, а да су људи, у бројним случајевима, спремни или приморани у мањој или већој мери, да се понашају у складу са Цицероновом изреком, „где ми је добро, ту ми је отаџбина“. Миграције људи се не могу тотално зауставити, али се значајно могу контролисати и успорити, решавањем основних и кључних проблема који муче већину популације: повећање стопе запослености, повећање плата, различите погодности за решавање стамбеног питања, улагање у технологију и модернизацију опреме, као и улагање у образовање и усавршавање.

1. Дефинисање младе високообразоване радне снаге на тржишту рада

Популација, односно становништво један је од кључних фактора друштвено економског развоја једне земље. Становништво се под утицајем привредног развоја, нивоа стандарда, стабилности и сигурности мења и утиче на демографско кретање тј. на одлазак

становништва. Демографске промене и укупна структура становништва су међусобно повезани и тешко их је раздвајати посебно када се ови процеси посматрају са становишта економског развоја одређеног подручја или веће територијалне целине.

Тржиште младе радне снаге карактеришу релативно ниске стопе активности (које су значајно ниже од националног просека и стопа активности младих у земљама ЕУ). Тако ниска стопа активности углавном се приписује дугом школовању и чињеници да највећи број студената не ради док студира. Поред тога забрињава податак да скоро сваки десети млади не тражи посао, а није на школовању.

Млади се суочавају са нејвећом опасношћу од губитка посла и имају најмање шанси да нађу посао. Фактори који су утицали на лоше индикаторена тржишту рада младих и којима се могу објаснити разлике у стопи незапослености младих и одраслих је закаснело реструктурирање друштвених предузећа, као и неспособност привреде да креира нове послове, бар у формалном сектору.

Већина младих људи потиче из породица без икаквог искуства, јер је већина послова до скоро била сконцентрисана у државним и друштвеним предузећима, затим неповољан регулаторни оквир, недостатак средстава за отпочињање посла, као и неразвијене услуге пословног саветовања свакако да отежавају предузетништво младих. Према анкетама које су претходних година спровођене, скоро половина младих је била запослена у неформалној економији, што је знатно више у односу на одрасле.

У овом раду, стављен је фокус на младе високообразоване, па када би смо желели да их дефинишемо, пре свега ћемо одредити њихову старосну границу, а она је до тридесет година. Просторно одређење се односи на Србију.

У приказаној табели представљен је број уписаних студената према полу, (студије првог степена);

Табела бр.1: Број уписаних студената према полу, (студије првог степена):

године	укупно	мушкарци	жене
2007	145493	68636	76857
2008	161038	75844	85194
2009	174777	80255	94522
2010	184237	83749	100488
2011	184106	83976	100130
2012	193255	87021	106234

Извор: Републички завод за статистику (2012),

Из табеле бр. 1 ., видимо да је сваке године већи број уписаних студената. Просек је већи што се тиче женске популације у односу на мушку популацију.

Табела бр. 2: Број дипломираних студената према полу, (студије првог степена):

године	укупно	мушкарци	жене
2007	11380	4718	6662
2008	16991	7122	9869
2009	15306	6436	8870
2010	15243	6389	8857
2011	15502	6689	8813
2012	16504	7105	9399

Извор: Републички завод за статистику (2012)

Из табеле бр. 2., увиђамо да је доста мањи укупни број дипломираних у односу на укупан број уписаних студената.

Број студената на другом степену студија је следећа:

Табела бр. 3: Број уписаних студената према полу, (студије другог степена):

године	укупно	мушкарци	жене
2007	10908	3982	6926
2008	17466	6672	10794
2009	23838	9314	14524
2010	29471	11386	18085
2011	33351	13055	20296
2012	37133	14681	22452

Извор: Републички завод за статистику (2012)

Табела бр. 3 ., приказује да је број уписаних студената на другом степену студија нижи од укупног броја уписаних на првом степену студија.

Табела бр. 4., Број дипломираних на другом степену студија према полу:

године	укупно	мушкарци	жене
2007	8108	3440	4668
2008	1831	800	1031
2009	12715	5034	7681
2010	24415	9575	14840
2011	31460	12655	18805
2012	30523	12358	18165

Извор: Републички завод за статистику (2012)

Када упоредимо податке са бројем уписаних студената на други степен студија према броју дипломираних, видимо да је у 2012. години, релативно мала разлика.

Статистички приказ броја уписаних и дипломираних на трећи степен студија, приказаћемо следећим табелама:

Табела бр.5., Број уписаних студената према полу на трећи степен студија:

године	укупно	мушкарци	жене
2007	1064	510	554
2008	2924	1360	1564
2009	4100	1922	2178
2010	5206	2262	2944
2011	5550	2380	3170
2012	6281	2756	3525

Извор: Републички завод за статистику (2012)

Претходна табела приказује да је већи број женске популације уписаних студената у односу на мушку популацију. Доста је нижи број уписаних у односу на први и други степен студија.

Табела бр.6., Број дипломираних студената према полу на трећем степену студија

године	укупно	мушкарци	жене
2007	206	123	83
2008	563	303	260
2009	557	280	277
2010	596	308	288
2011	561	291	270
2012	770	404	366

Извор: Републички завод за статистику (2012)

Табела бр. 6., приказује да број дипломираних расте из године у годину све до 2011., где се примећује благи пад. Такође, увиђамо и да је већи број дипломираних код мушке популације него што је то случај са женском популацијом.

Од свих земаља у региону, наша земља бележи највећи проценат одласка младих људи у иностранство. У последњих 25 година, Србију је напустило око 300 000 образованих

младих људи, што је око 12 000 годишње. Према истраживањима USAID – а, Србија је по одливу мозгова међу последњим земљама, лошију ситуацију бележе Гвинеја и Бисао.³

2. Основне карактеристике миграција и њихов утицај на радну снагу

Број миграната се у последњих сто година удвостручио. Према подацима УН – а, на глобалном нивоу постоји око 190 милиона миграната.⁴ Највише миграната има у Западној Европи, око 60 милиона, Азији 50 милиона, САД – у 35 милиона.⁵ Индикативно је да су тзв. савремени мигранти углавном млади, високо образовани људи, старости до 30 година, који се крећу из земаља у развоју у високо развијене земље. Главни фактор савремених миграционих кретања је економски. Тај тренд ће се и даље наставити, нарочито на подручју Европе, ширењем ЕУ.

У савременом смислу, миграције се проучавају тек после увођења статистичког метода при посматрању ове појаве. Ова област статистичких истраживања је недовољно заступљена како у нашој земљи, тако и у већини других земаља. Долази и до изражаја оскудност анализа о пресељавању становништва као демографске појаве, значајне и за друге научне области. Задатак је, пре свега, утврђивање обима и токова миграционих струја у погледу исељавања, усељавања и нето миграције за различита подручја и раздобља. Потом, сагледавање демографских, економских, социјалних и других чинилаца који условљавају миграциона кретања; проучавање могућности за доношење мера које би допринеле интензивирању оних миграција које се могу сматрати повољним за економски развој, израда пројекција будућих миграционих кретања, сагледавање утицаја миграција на демографски развој. Поред наведених циљева, постоје и специфични, као што су, пре свега, решавање проблема незапослености, квалификационе структуре радне снаге на неким подручјима, недостатка радне снаге у неким регионима.

³ USAID

⁴ <http://www.ilo.org/global/topics/labour-migration/lang--en/index.htm>

⁵ <http://www.ilo.org/global/regions/lang--en/index.htm>

Миграција је догађај у времену. Зависно од дужине интервала у којем се миграција посматра, (нпр. у току једне, пет или десет година), просечан број миграната биће већи или мањи. Уколико је интервал дужи, број повратника се може повећати, исто тако и број лица који поново мигрирају. Свака промена места боравка значи два догађаја: један одлазак (исељење) и један долазак (усељење). За потпуније сагледавање феномена миграције било би целисходно да се сагледају услови миграната у месту досељења и месту исељења.

Економске миграције имају неке карактеристике које углавном зависе од личних атрибута економских миграната:

- степен образовања;
- етничко порекло;
- географско порекло;
- године старости;
- пол особе.

Економске миграције могу бити:

- легалне или скривене;
- привремене или сталне.

2.1. Типови миграција

Миграције су кретање људи из једног места у друго, с циљем привремене или сталне промене места боравка. Промена средине у којој људи живе утиче на промене њихових навика. Људи који врше миграције називају се мигранти.

Појмови емиграција и имиграција се односе на међународне миграције. За земљу из које се људи исељавају, они су емигранти, за земљу у коју се усељавају, имигранти. Миграције су повезане са развојем производних снага, репродукцијом становништва, територијалним

размештањем, структуром становништва, урбанизацијом. Један од најважнијих показатеља који се користи при анализи миграција је миграциони салдо.

Он представља разлику између броја исељених и усељених у одређеној земљи или региону у току једне године.

Постоје различите врсте миграција: према трајању, сталне и сезонске; према преласку државне границе, унутрашње и спољашње; према узроцима, политичке, економске, административне, еколошке.

Економске миграције су добровољна пресељења ради побољшања материјалног стања. Политичке миграције су масовна пресељења на основу једностраног притиска или двостране међународне сарадње, а могу бити и масовна бекства. Деле се на:

- масовна пресељења, трансфери, егзодуси, етничких, расних или религиозних група.
- неорганизована бекства (под различитим облицима дискриминације, избеглице, расељена лица)
- формално – политичке миграције (лажни азиланти, угрожена људска и грађанска права).⁶

У свету се јављају различити типови миграција:

- *Миграција ради запошљавања* – савремена миграција по уговору добила је на значају, када се у току шездесетих и седамдесетих година, двадесетог века, радници из мање развијених и сиромашних земаља кренули у боље развијене земље Северне и Западне Европе. У великој мери тај ток миграције обухватао је неквалификовану и полуквалификовану радну снагу. У том периоду и наша земља, тј. наша популација није била изузетак. Наши људи су одлазили у Канаду, САД, Јужну Африку, а најчешће и највише у земље Западне Европе.
- *Миграције ради образовања* – овај тип миграције не обухвата, строго говорећи, економски активна лица, али су она укључена у ову групу, будући да је њихов мотив економски. Стичући иностране дипломе признатих факултета, сваком

⁶ Адамовић, М., (1994), „Потенцијални и стварни одлив мозгова“, Ревиија за социологију, Београд, стр. 45 – 47.

појединцу се отвара успешна каријера, перспективнија и сигурнија будућност, а самим тим и бољи живот.

- *Миграције ради усавршавања* – овај тип миграције је скроман сегмент основних међународних миграција, али економски врло користан. Учесници у овој врсти миграције су по правилу позвани у приватне или јавне установе развијених земаља да проведу неколико месеци или година ради стицања нових или виших квалификација, стручног усавршавања, често и да се упознају са новим методама рада и новом технологијом.
- *Миграције у професионалне или пословне сврхе* – хиљаде менџерских, техничких, професионалних радника као и пословних људи свих категорија путује свакодневно из једне земље у другу. Неки остају неколико месеци или година, док се један број преманентно насељава. Европска Унија је домаћин за око два милиона страних стручњака који су, по овом основу, дошли из околних земаља, или са других континената.
- *Миграције ради усељења у другу земљу* – ово је класичан тип миграције, карактеристичан за Аустралију, Нови Зеланд, Канадау и САД у које се годишње усели више од милион људи. Нови усељеници су често издржавана лица оних миграната који су се раније уселили, који су радно активни, од којих се велики број односи на висококвалификоване, а само мали број на нискоквалификовану радну снагу. На овај начин се усељавају читаве породице.
- *Миграције предузетника* – овај тип миграције се врши ради отварања нових радних места. САД, Сингапур, Канада, Аустралија, Уједињени Арапски Емирати, настоје да привуку што више страних предузетника који ће за узврат отпочети лични бизнис или уложити свој капитал у профитабилне инвестиције, ради отварања нових радних места, за себе и за друге раднике.⁷

⁷ Institute for the Study of International migration, (2006), *Migration and Economic Development*, Lexington Books

Табела бр. 7., Процентуална расподела међународних миграната по старости

	0 - 19	20 - 64	65+
Свет	15,6	72,9	11,6
Африка	28,3	67,4	4,3
Источна Африка	27,2	67,8	5,0
Средња Африка	30,9	65,7	3,4
Северна Африка	28,4	67,9	3,7
Јужна Африка	14,7	75,9	9,4
Западна Африка	31,9	65,3	2,8
Азија	21,3	68,4	10,3
Средња Азија	9,8	63,1	27,1
Источна Азија	12,3	70,1	17,7
Југоисточна Азија	20,4	73,3	6,3
Јужна Азија	27,3	58,6	10,0
Западна Азија	22,6	72,5	4,9
Европа	10,8	75,3	13,9
Источна Европа	9,8	71,1	19,1
Северна Европа	11,4	76,7	11,9
Јужна Европа	14,9	77,6	7,5
Западна Европа	8,9	77,0	14,4
Латинска Америка и Кариби	22,5	64,9	12,6
Кариби	28,5	64,9	6,5
Централна Америка	41,3	52,5	6,2
Јужна Америка	14,2	69,0	16,7
Северна Америка	9,7	78,5	11,8
Океанија	11,3	71,0	17,1
Аустралија и Нови Зеланд	10,8	70,8	18,4
Меланезија	20,1	73,0	6,9
Микронезија	18,2	77,33	4,5
Полинезија	24,3	70,3	5,2

Извор: www.un.org (2010)

- *Нерегуларна миграција* – Све претходни облици међународних економских миграција обухватају регуларне миграционе токове. Појединцима је доступно

да дођу у имиграциону земљу, и ако су економски активни, да се ангажују у некој исплативој активности, анравно у складу са законима и прописима те земље. С друге стране нерегуларна миграција представља илегалне уласке, боравак или економску активност странаца у земљу у коју су ушли. Циљ сваког илегалног мигранта је да добије легалан посао или да добије сезонско запослење. Последње деценије двадесетог века карактерише масовна миграција људи широм света која укључује велики број илегалних миграната, тражиоца азила и избеглица.

3. Узроци миграционих кретања

Основни узроци миграција могу се означити као економски и политички. Главне врсте миграција које се срећу у савременом друштву јесу међународне (између земаља) и унутрашње (у оквирима једне земље, једног региона), трајне и привремене, организоване и неорганизоване, добровољна и присилна миграција. Миграције се могу означити као конзервативне када мигранти траже исте односе у новој средини на које су навикли у својој изворној емигрантској средини, и иновацијске у којима се мигранти укључују у напреднију технологију и напредније односе производње.

Узроци миграција су разноврсни, али у највећем броју случајева су економске природе. Људи се селе у потрази за бољим условима живота, боље плаћеним пословима, одлазе из сиромашних области, где је низак ниво животног стандарда.

Узроке миграционих кретања можемо поделити на *push* и *pull* факторе. Овој првој групи припадају фактори који делују на људе да се иселавају са одређених простора: високе стопе незапослености, ниске зараде, сиромаштво, недостатак обрадивог земљишта, глад или ратови. Другу групу фактора чине они који привлаче становништво да се иселава са одређених подручја: бољи услови образовања, лакше проналажење посла, веће зараде, могућност добијања већих обрадивих површина. Фактори привлачења се односе на услове у земљи одредишта, а фактори притиска на услове у домовини емигранта. Међу

факторима привлачења, демографија је најзначајнија. На страни фактора притиска, неки фактори су политички, неки економски. Увек постоји некакво кретање из сиромашних ка богатим земљама, али масивна кретања становништва значе имплицитно напуштање нечега што људи доживљавају као неспособност својих влада да реше проблем.

Научници све више посматрају глобалне обрасце миграције кроз интеракције између макро и микро фактора у друштву. Фактори на макро нивоу, су политичка ситуација, закони и прописи који контролишу имиграцију/емиграцију или промене у међународној економији, стандардима живота, нивоа образовања и тржишту рада. Фактори на микро нивоу се односе на социо – психолошке карактеристике, професионално умеће, знање и схватања самог мигранта, његово породично стање и сл. У проучавању трендова у глобалној миграцији, економисти су уочили четири тенденције за које тврде да ће обележавати миграционе обрасце у скорој будућности:⁸

- *Акцелерација*, све масовније миграције преко граница,
- *Диверсификација*, већина развијених земаља прихватиће имигранте различитих врста, осим непотребне радне снаге или избеглица,
- *Глобализација*, миграцијска кретања укључи ће све земље света, неке као примаоце, а неке као пошилаоце, и
- *Феминизација*, све већи број миграната биће жене.

Massey је, у својим истраживањима о имиграцијама, нагласио је да успешне мере имиграционе политике морају да превазиђу погрешна схватања о главним имиграционим механизмима, као и да се на миграције не сме гледати као на одређено патолошко стање које треба сузбити политичким мерама.⁹

Недостатак економског развоја у земљама порекла миграната представља узрок миграције. Дубоко заступљено мишљење, нарочито у САД – у, да имиграција представља стратегију бега од сиромаштва и материјалне оскудице у земљи порекла, није реално утемељено, како у прошлости, тако и данас. Уопштено говорећи, становништво се не

⁸ Гречић, В., (1989), *Миграција и интеграција страног становништва*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, стр. 71.

⁹ Massey, D., (1998), *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Clarendon Press, Oxford

одлучује на миграције услед изостанка економског развоја у земљи у којој, већ ће са почецима економског раста доћи и до развоја емиграционих процеса. Постоји значајно слагање или подударност између зачетка индустријализације и зачетка међународних миграција. Мали број миграната данас у свету потиче из економски најсиромашнијих земаља, док су међу најбројнијима мигранти из земаља које су у интензивном процесу економског развоја или економски релативно богатих земаља Азије и Латинске Америке. Стога иницијација економског развоја кроз тржишне механизме може да доведе до масовних миграција, а не њен изостанак.

Велики природни прираштај у земљама порекла представља узрок миграција. Према овом погрешном становишту, демографски раувој ствара вишак становништва, који приморава одређене категорије становништва да запослење потраже на међународном тржићту рада. Релативно високе стопе фертилитета имале су одређеног утицаја на емиграцију у првим деценијама двадесетог века, међутим и тада се утицај природног кретања становништва огледао кроз интеракцију са економским развојем. Раст становништва одређује величину миграционих кретања када се догоди у време економског раста, али у недостатку развоја тржишта, висок природни прираштај доводи до осиромашења становништва. Данас се висок природни прираштај не сврстава у значајне миграционе факторе, јер су стопе фертилитета битно смањене у највећем броју земаља света. Поређења су показала да у данашњим миграционим токовима подручја са високим фертилитетом учествују са малим бројем миграната тако да не постоји удружени утицај природног прираштаја становништва и емиграције.

Мигранти се селе углавном услед разлика у висини зарада. Једна од најраспрострањенијих мишљења о међународним миграцијама је да у њиховој основи стоји разлика у висини зарада између одређених географских подручја. Према становишту једном од најпознатијих приступа међународним миграцијама – теорији неокласићне економије, сматра се да људи мигрирају из подручја са ниским зарадама ка онима са високим зарадама са циљем да увећају своје приходе током живота. Иако бројна истраживања показују да међународне миграције широм света проузрокују благу корелацију са висином разлика у зарадама, постојање разлика у зарадама није ни нужан ни довољан разлог да до њих дође. Често се догађа да се миграције одвијају и у одсуству разлика у зарадама.

Одређени миграциони токови могу да се прекину, а ако разлике у зарадама нису промењене, а мигранти се одлучују на повратак у земљу порекла и када у иностранству могу да остваре веће приходе.

Мигранти су привучени повољним социјалним олакшицама. Сматра се да имигранти, а нарочито они са нерешеним правним статусом у САД – у, користе јавне услуге у много већој мери него што учествују у плаћању пореза, и на тај начин оптерећују пореске обвезнике. Многа истраживања су показала да се становништво које је рођено ван САД – а, у односу на домицилно становништво, знатно ређе одлучује на коришћење јавних услуга док избеглице представљају групу која највише користе ове услуге. Када се посматрају нелегални имигранти, види се да они, у односу на легалне имигрантске групе, имају далеко ниже стопе коришћења јавних услуга, док већина учествује у плаћању пореза држави.

Већина имиграната има намеру да се трајно настани у држави у коју се доселила. Потреба за радом миграната, нарочито у сфери најмање плаћених послова, често је повезана са страхом да ће се ти мигранти и трајно населити у земљама у којима раде. С једне стране, теорија неокласичне економије претпоставља да уколико постоји потреба за сталним увећавањем прихода током живота, миграције ће имати стални карактер, док се повратне миграције могу предвидети само уколико дође до приближавања висине зарада између региона слања и примања. Резултати бројних истраживања међу мексичким мигрантима, показују да су, супротно очекивањима, миграциони токови између Мексика и САД – а одувек имали повратни карактер и да мексички мигранти нису имали намеру да се трајно уселе у САД.¹⁰

¹⁰ Haas, H., (2008), *Migration and development*, A theoretical perspective, International Migration Institute, Martin 21st Century School, Working paper 9, Oxford

4. Ефекти и последице миграционих кретања

Баш као што су узроци миграција бројни и сложени, исто важи и за ефекте пошто се утицај миграција не може окарактерисати као искључиво позитиван или негативан по земљу порекла или одредиште.

Последице миграција су бројне и могу се сврстати у три категорије: демографске, социјалне и економске. У миграцијама најчешће учествују млади и образовани људи, тако да је одлазак оваквог становништва велики „ударац“ за емиграциона подручја. Није реч само о смањењу броја становника, а повећању истих у имиграционим подручјима, већ и о другим демографским последицама. У емиграционим подручјима долази до повећања просечне старости становништва, смањује се фертилни контингент и могућност за природно обнављање становништва, опада стопа рађања, а расте стопа смртности - све то доводи и до природног смањења броја становника.

Социјалне последице су усмерене ка чињеници да становништво које се досељава у неко подручје са собом носи одређене етничке, расне, културне и социјалне карактеристике. Уклапање, односно асимилација новопридошлог становништва може тећи различитим темпом, а може се догодити да до ње никада не дође. Веома често се у имиграционим подручјима формирају имигрантске заједнице које функционишу унутар себе, али без много контакта и мешања аутохтоним становништвом.

Економске последице миграције су посебно разноврсне. Без обзира на карактер и структуру миграната, миграције позитивно и дугорочно утичу на економско стање подручја у које се досељавају (пораст контингента радне снаге). То је случај и са принудним миграцијама које у краткорочном периоду могу да доведу до проблема у имиграционим подручјима, али који након одређеног времена консолидациј, почињу да се интегришу у друштво и постају његови корисни чланови.

Услед имплозија становништва, које су почеле у бројним развијеним земљама Запада, настају проблеми везани за несташницу домаће радне снаге одређених профила. Имиграционе политике, креиране да барем делом реше те проблеме, могу да створе неке

друге мање или више значајне проблеме, и то у неким случајевима тек у другој или трећој генерацији мигрантата.

Услед бројних последица које изазивају миграције, неопходно је управљати самим миграционим токовима. Управљање миграцијама подразумева прикупљање, анализу, обраду, организовање, размену, чување и заштиту података за управљање миграцијама, утврђивање показатеља, података релевантних за управљање миграцијама, успостављање јединственог система и других механизма оперативне размене података у области миграција, дефинисање и предлагање циљева и приоритета миграционе политике и координацију органа који обављају послове везане за управљање миграцијама.

Велики је број аргумената о процесу одлива мозга као једног од најнегативнијег ефекта изазваног миграцијом, по земљу порекла емиграната. Одлазак висококвалификованих људи може изазвати три врсте губитка по оне које остају у земљама порекла:¹¹

- У многим земљама се значајан део трошкова образовања исплаћује из фискалних прихода (одлазак висококвалификованих емиграната у том случају представља извоз људског капитала у који је једна нација улагала).
- Друга врста губитка се односи на латентни губитак пореских прихода.
- Трећи губитак је немогућност или тешкоћа у реализацији одређених јавних услуга услед губитка кључног кадра као што су образовање и здравство.

Супротно претходним ставовима, у новијој литератури о утицају миграција, може се приметити и нагињање ка позитивним импликацијама, и то посебно њиховим каснијим фазама. Заступају се ставови, да са повећањем вероватноће мигрирања, прогресивно расте и подстицај за стицање образовања код становништва, а тако и удео висококвалификованих људи у самој земљи порекла. Ови хипотетички позитивни ефекти се перпетуирају у виду концентричних кругова и у крајњој дистанци доводе до развоја и рста.

Утицај на људски капитал је пропорционално зависан од висине миграционе стопе квалификованих људи и њиховог удела у друштву порекла. Истраживања показују да на

¹¹ Миленковић, С., Бошковић, Н., (2011), *Ресурси у економској садашњости и будућности*, Економски факултет, Крагујевац, стр. 48 – 51.

већину земаља са неким нивоом људског капитала и ниском стопом емиграције њеног висококвалификованог кадра, одлив мозгова има позитиван утицај. Насупрот томе, одлив мозгова негативно утиче на земље у којима је миграциона стопа висококвалификованих преко 20% и/или где је проценат људи са високим образовањем у укупној популацији преко 5%.¹²

Исход по људски капитал зависи и од верременског оквира, одређених фаза миграција што доводи до промена и у понуди радне снаге, а и самог раста продуктивности. Негативне промене у понуди радне снаге се могу јавити у раним фазама миграције када велики број, најчешће економских миграната, напусти земљу ради бољих услова рада и већих могућности проналаска посла. Ови шокови могу да се, у каснијим фазама, трансформисати у позитивне ефекте услед повратних миграција.

Као најважнији позитивни ефекти могу се истаћи следећи:

- Један од позитивних ефеката миграције на земљу емиграције испољава се преко девизних дознака које радници запослени у иностранству као део своје зараде шаљу члановима породице у земљу порекла. Девизни прилив од радничких дознака позитивно утиче на платни биланс земље емиграције и одржавање његове равнотеже, посебно у условима политике убрзаног привредног развоја.
- Смањује се проблем незапослености и решава недовољна или прикривена незапосленост и олакшава овај важан друштвени проблем који је један од најтежих задатака националне економске политике. На тај начин домаћа радна снага, у земљи емиграције незапослена или полузапослена, добија у иностранству запослење са пуним радним временом и уз то неколико пута више зараде него у земљи порекла за иста радна места.
- Смањује се притисак на пољопривредно земљиште као фактор производње и решава проблем вишка радне снаге у пољопривреди и повећава продуктивност у овој привредној области.
- Смањује се притисак на потрошњу роба и услуга, чиме се постиже складнији однос између понуде и тражње на домаћем тржишту и стичу услови за стабилније цене.

¹² <http://www.iom.int/jahia/Jahia/activities/by-theme/migration-development/migration-development-economic-community>

- Домаћа радна снага запослена у иностранству стиче нова знања, више квалификације, упознаје се са новим методима организације рада, стиче нове радне навике и однос према обавезама на радном месту, уз веће уважавање радне и технолошке дисциплине као нормалног елемента у опхођењу према послу. Све ово може знатно допринети ефикаснијем привредном развоју након њиховог повратка у матичну земљу. Користи од стеченог знања у иностранству, нових метода производње и организације рада могу се очекивати уколико емигранти привремено бораве на раду у иностранству. Користи су веће уколико се радници запослени у иностранству враћају после оптималног рока боравкаведеног у иностранству који подразумева време довољно да се усвоји знање из одређене струке него ако се то догађа ближе крају активног радног века, када се смањују радне и интелектуалне способности.
- Уколико систем образовања и промене у привредној структури доведу до вишка радне снаге са одређеним занимањима и структурама у односу на потребе привреде земље емиграције, онда се таква неравнотежа у структури радне снаге поред других мера решава и емиграцијом.

Негативни ефекти миграције на земљу емиграције су следећи:

- Наглашене негативне последице на привреду земље емиграције изазива одлазак на рад у иностранство дефицитарне стручне радне снаге. Од укупно запослене домаће радне снаге у иностранству, највећи губитак за националну привреду потиче од одсуства високостручне радне снаге која би се могла рационално запослити у привреди земље емиграције. Дефицит ових кадрова, створен као последица њиховог одласка у иностранство, суочава земљу емиграције са тешко решивим кадровским проблемима. У њиховом одсуству одржавање постојећег процеса рада и привредних активности у појединим делатностима захтева преквалификацију и обучавање незапослене домаће радне снаге са неадекватним струкама, што је повезано са додатним трошковима односно додатним инвестицијама у земљи емиграције. Прилагођавање нове радне снаге на новим радним местима изражава се у мањој ефикасности и продуктивности рада, а тиме и мањем обиму производње у том периоду и успоравању привредног раста и развоја земље емиграције.

- Земља емиграције кроз одлазак радне снаге у иностранство губи претходно уложена значајна средства у стручно и опште образовање и укупно подизање тог дела становништва која земље имиграције не компензирају земљама њиховог порекла.
- Један део емиграната трајно остаје у иностранству. Тиме земља емиграције трајно губи део активног становништва, при чему је негативни ефект на њену привреду већи што је већи удео стручне и квалификоване радне снаге на раду у иностранству. Уколико је уз то реч о земљи емиграције са ниском стопом природног прираштаја, онда су негативне последице још теже, јер се понуда радне снаге не може надокнадити.
- Поред истакнутог позитивног ефекта радничких дознака на платни биланс, оне имају и своју негативну страну која се испољава у виду подстицања увоза и инфлације. Негативни ефекти девизног прилива од радничких дознака долазе до изражаја тако што ако се троше претежно на подмиривање потреба за потрошним добрима, а знатно мање за производну потрошњу, што је најчешће случај, тиме се услед недовољне понуде домаћих добара стимулише увоз и утиче у правцу погоршања платног биланса. Исто тако, пошто се радничким дознакама из иностранства врши притисак на робне фондове у земљи то природно изазива пораст цена на домаћем тржишту.
- Одлазак дела радне снаге на привремени рад у иностранство негативно утиче на привредни раст и реални доходак. Њихово смањење умањује могућности инвестирања са даљим ланчаним негативним ефектима на националну привреду.
- Услед више силе или цикличних поремећаја, на пример рецесије у земљама имиграције постоји опасност да се догоди масовно враћање радне снаге која је претходно емигрирала. У таквим случајевима најпре се отпушта инострана радна снага што може услед повећања незапослености да угрози економску и политичку стабилност у земљи емиграције.
- Земља емиграције може услед одласка дела радне снаге у иностранство имати негативне демографске последице. Оне долазе до изражаја у виду опадања природног прираштаја услед одлагања склапања бракова и распадања породица.

- Трошкове школовања деце чији су родитељи запослени у иностранству не сnose земље имиграције иако инострани радници из својих зарада редовно уплаћују доприносе у фондове школства у земљама запослења.
- Запошљавање у иностранству једног дела домаће радне снаге изазива за земљу емиграције и више негативних друштвених последица у области породичног живота у виду разбијања породица, разарања бракова, лошег васпитања деце, слабљења емоционалних односа у породици као основној друштвеној ћелији итд.
- Одсуство једног дела активног становништва и његово запошљавање на неодређено време у иностранству повезано је са опасностима стратешко-одрамбених негативних последица. Имајући у виду да је реч о радној снази у најбољем животном добу и претежно мушкој популацији, њено привремено и неодређено одсуство из земље порекла без сумње умањује одрамбену способност земље емиграције.
- Најзад, један од уобичајених и готово редовних појава која прати емиграцију јесте асимилација иностране радне снаге и трајно опредељење емиграната за живот у земљама запошљавања. То је најчешће резултат утицаја друге генерације коју представљају деца односно потомци емиграната који први пут одлазе на рад у иностранство. Емоционалне везе између родитеља и деце која су рођена или одрасла у иностранству представљају најјачи фактор у спровођењу политике асимилације.

Миграциони процеси се састоје из неколико фаза:

Фазу одласка карактерише смањење понуде радне снаге и обично пад производње, осим уколико не постоји велики број незапослених или неискоришћене радне снаге. У случају квалификованих емиграната продуктивност сигурно опада. На другој страни у земљу у коју долазе емигранти, промене ће зависити од сектора који највише запошљавају емигранте.

Фаза прилагођавања представља фазу када се матична земља прилагођава на континуирану емиграцију. Услед све већег одласка људи, резултати производње и

продуктивности и даље опадају, али се побољшава проток информација и смањују трансакциони трошкови миграција што охрабрује оне који су остали да крену за иницијалним емигрантима или да улажу у своје образовање како би стекли вештине неопходне за одлазак. Један од начина прилагођавања је повећање учешћа одређених категорија радне снаге, као што су деца, на пример, или формирање људског капитала што доводи до реструктурирања економије. Масовни одлазак квалификоване радне снаге може бити катастрофалан за земљу у смислу осиромашења људског капитала посебно ако нема изгледа да се тај недостатак попуни или надомести.

У фази консолидације долази до стабилизације у понуди радне снаге и ако чланови домаћинства настављају да одлазе ради спајања поодице. У овом периоду, у земљи порекла обично долази и до пораста економске активности услед све већег прилива дознака и раније поменутог реструктурирања привреде и акумулације људског капитала. Токови дознака ће зависити у највећој мери од карактеристика финансијских тржишта али и самих миграната. Дознаке најпре повећавају потрошњу, посебно за задовољавање основних животних потреба, али често се користе и за побољшавање животних услова становања као и за трошкове образовања деце. У овој фази врло је вероватно да ће доћи до раста и смањења сиромаштва. Осим тога, нижи информацијски и административни трошкови миграција доводе до промена у саставу и карактеристикама домаћинства чији чланови миграју.

Фаза умрежавања се одликује интеграцијом емиграната у земљи дестинације, створеним транснационалним мрежама заједница, завршеним спајањем породица и појавом друге генерације емиграната. У новој домовини се већ оснивају и удружења која јачају везе те земље са земљом порекла тако да се појачава и активност на тржиштима ових земаља. Са стицањем знања о тржиштима обе земље, мигранти могу постати добри посредници у трговини и инвестиционим активностима. Како и у овом периоду већ континуирано слање дознака, извеснији је раст и акумулација људског капитала. Иако позитиван раст може бити праћен смањењем апсолутног становништва, промене у приходима и дистрибуцији богатства, као и релативног сиромаштва и неједнакости, зависе од селекције домаћинства

миграната и расподеле дознака, односно, не значи да ће увек позитиван раст довести до смањења неједнакости.¹³

У последњој фази претпоставка је да емиграција већ има позитиван допринос. Сада се земља порекла суочава са мањком радне снаге, посебно неквалификоване, коју потом, привремено или трајно регрутује из суседних земаља. Повратак старих миграната се често поклапа са миграцијом неквалификованих радника и смањење трансфера. Ови повратници у већој мери насељавају урбане области тако ида олази до пораста градског становништва али и притисак на тржиште рада у тим градовима. Са друге стране, нови имигранти се насељавају у оним областима где постоји недостатак радне снаге, (рурална, пољопривредна подручја). Може се рећи да су ефекти раста двојаки у зависности од степена комплементарности/супститутивности нових имиграната и домицилног становништва као радне снаге, пренесених вештина као последица повратка, флексибилност самих тржишта рада и подстицајних ефеката на млађе генерације.

Овај оквир се не може подједнако примењивати на све земље и искуства. Неки од фаза могу изостати или могу различито трајати, али се мора имати у виду да су ефекти утицаја миграција на раст, сиромаштво и неједнакости временски зависне.

5. Примена адекватних мера у решавању проблема емиграција

Покушај задржавања најквалификованијих и најспособнијих за земљу у развоју, представља изазов конкуренцији најбољим истраживачким институтима у најбогатијим земљама иностранства. На тој реалности би требало заснивати политику према младим стручњацима, а програми у циљу коришћења интелектуалне снаге треба да се окрену изазову како да се одлив мозгова преобрати у њихову циркулацију, јер је за најспособније, образовање у иностранству постало саставни део њихове научне каријере.

¹³ Гречић, В., Кутлача, Ђ., Матејић, В., и Микић, О., (1996), *Миграције високостручних кадрова и научника из СР Југославије*, Институт за међународну политику и привреду и Министарство за развој, науку и животну средину, Београд

На националном и локалном нивоу постоје бројни програми привлачења стручњака, академске и омладинске мобилности и стручног усавршавања, које спроводе државне институције, образовне установе и невладине организације. Питање је, међутим, колико су такви програми конзистентни, међусобно координисани и колико су праћени њихови ефекти.

Када посматрамо миграцију висококвалификованих кадрова, првенствено морамо да направимо разлику између њихове мобилности, коју треба систематски подстицати и одлива мозгова који треба спречавати или претварати у прилив мозгова.

С обзиром на то да је образовање неизоставно повезано с напредовањем у струци, може се рећи да су миграције део каријерног обрасца научника, те да је нормално очекивати као пожељан, повремен рад у иностраним институцијама, што је карактеристично и за научнике запослене у развијеним земљама.

Потребно је повећати циркулацију стручњака у складу са националним развојним интересима, у контексту глобализације и оптимизирати њихов допринос тим интересима без обзира у којој земљи се налазе.

Емиграција образованих радника је губитак за земљу порекла миграната, односно *brain drain*. Међутим, захваљујући бројним каналима сарадње, прилагођавањем програма образовања и економског развоја, током времена, на дуги рок јавља се могућност добитка, *brain gain*. Треба имати на уму да ће процеп у животни очекивањима, демографској и економској структури, социјалним условима и политичкој стабилности између земаља у развоју и развијених земаља и даље погодовати процесу одлива мозгова. У контексту европских интеграција, пре свега одговорност државе порекла да ради на повезивању научно – технолошке елите у дијаспори са земљом.

Могуће је направити помак и без много средстава и финансијских улагања. Ради се, пре свега, о „комплетирању и побољшању јавних и приватних институција, поштовању

закона, подржавању и омогућавању конкуренције, смањењу протекционизма и давању једнаке шансе свима.“¹⁴

¹⁴ Гречић, В., (2009), „*Боље коришћење талнта као фактор повећања конкурентности*“, Економски факултет, Београд, стр. 97-113.

II

Тенденције кретања миграција у европским земљама у периоду од 2003 – 2013. године

У Европи је у последњој деценији забележен благи пораст становништва (0,5% ма годишњем нивоу од 2000. године), махом подстакнут међународном миграцијом, која постаје све значајнија компонента кретања становништва. Низак фертилитет праћен смањеним морталитетом има за последицу старење становништва. И фертилитет и морталитет конвергирају у европским земљама.

Нивои фертилитета су међу најнижим у Европи, упркос релативно високом морталитету, што је довело до брзог старења становништва.

Померајући своје границе, Европска унија се истовремено отвара и затвара, док прихвата једне искључује друге. Циљ да се оствари Европа, као простор слободе, безбедности и правде, условљава се нужношћу да се миграциони токови што боље контролишу. Постоји страх од дестабилизације тржишта рада кроз масовни долазак јефтине радне снаге из нових земаља, као и кроз пораст илегалних кретања која пролазе.

У Европи која је увек била позорница разноврсних миграционих кретања, ситуација се веома изменила од 1989. године; миграције захватају све више и више земаља, а паралелно - људи су све покретљивији захваљујући отвореним границама, модерним средствима транспорта, развијеним прекограничним мрежама, а такође и понудама на тржишту рада.

Европа има за задатак да формулише такву миграциону политику која ће бити у стању да истовремено одговори и на проблеме перманентног насељавања и интеграције, као и на оне који се тичу покретљивог становништва. Другим речима, једна стварна политика контроле мобилитета, која је данас углавном усредсређена на обезбеђивање граница, нужна је напоредо са мерама које имају за циљ интегрисање миграната који су већ насељени.

Европска унија већ дужи низ година води веома активну политику у домену тржишта рада. Један од приоритетних циљева како Уније у целини, тако и сваке њене чланице понаособ, представља смањење стопе незапослености, посебно најугроженијих група, те њихов примарни социјално-економски и политички изазов. Међутим, овај проблем није свуда једнако присутан.

1. Анализа миграција у земљама Европске уније

При анализи структуре савремених миграција, посебно радне снаге, примећује се да је време масовне миграције ниско квалификоване радне снаге на измаку. У развијеним земљама тржишне приврде, и поред великог притиска неквалификоване радне снаге, опала је тражња за њима, а тражња висококвалификоване и стручне радне снаге је у порасту. Економски развој у развијеним земљама захтева квалификовану радну снагу, а како је њихово школовање веома скупо, многе ће земље и даље прибегавати њиховом увозу. Треба имати у виду, да је знање исто толико или можда значајније од капитала за привредни развој.

Европска комисија се већ озбиљно ангажовала око олакшаног увоза жељене радне снаге. Поједностављене су процедуре за пријем сезонских радника, олакшава се процедура за трансфер персонала у међународним компанијама, а, „плава карта“, (слична познатијој „зеленој карти“), би требало додатно да убрза процедуру. Према наведеном, у свему овоме је најажурнија Белгија, у којој жељени људски потенцијал у просеку за три недеље може да прибави радну дозволу, што је до седам пута брже него што је то случај у Шпанији и Италији.

Индустријски развијене земље, већ неколико деценија, привлаче радну снагу из мање развијених земаља. После Другог светског рата у развијене земље западне Европе, због ограничених могућности запошљавања у својим земљама, досељавају се Грци, Југословени, Турци, Шпанци, Италијани и Португалци. Главне имиграционе земље шездесетих и седамдесетих година, 20. века су: СР Немачка, Француска, Швајцарска,

Шведска, Холандија, Аустрија и Велика Британија. За разлику од прекоокеанских миграција становништва с краја прошлог века, где су мигрирале и жене, у том периоду су готово две трећине миграната чинили мушкарци.¹⁵ Често се говори о ефектима миграције становништва. Земље учеснице у њој имају различите користи, при чему се полази од претпоставке да индустријски развијене земље имају веће користи него мање развијене земље.¹⁶ С обзиром да земље пријема саме одлучују о токовима и интензитету прилива страних радника, у највећој мери, може се говорити о позитивним ефектима савремених миграција у тим земљама. Тако се наводе позитивни ефекти које има национална економија од присуства стране радне снаге, као што су: уравнотежење понуде и тражње на тржиштима рада развијених земаља, допринос укупном економском расту, олакшање структурних кретања у привреди, расходи за васпитање и образовање стране радне снаге скоро да не постоје, релативно мали трошкови за социјалну структуру.¹⁷

Миграциона политика европских земаља претрпела је велике промене у поређењу са послератним годинама просперитета када је постојала потреба за страним радницима. Нафтна криза и рецесија 70-тих година, условиле су увођење рестриктивних мера и поопштравање односа према азилантима. Масовно избеглиштво и велики прилив странаца у време југословенске кризе допринели су стварању атмосфере нетрпељивости према странцима, што је изазвало велике дискусије. Уследило је усвајање рестриктивних законодавних и административних мера према лицима која су на легалан или илегалан начин покушавала да уђу у неку од европских земаља. Политика подршке променама у бившим социјалистичким земљама и страх од масовних миграција резултирале су строгим контролом граница.

Током 2011. године, било је око 1,7 милиона имиграната у ЕУ, а око 3,2 милиона људи је емигрирало у једној од ЕУ-27 земаља чланица (График 5.) . Ови подаци не представљају миграционе токове ка/из ЕУ као целине, јер укључују проток између различитих држава чланица. Велика Британија је пријавила највећи број имиграната (566 044) у 2011. години,

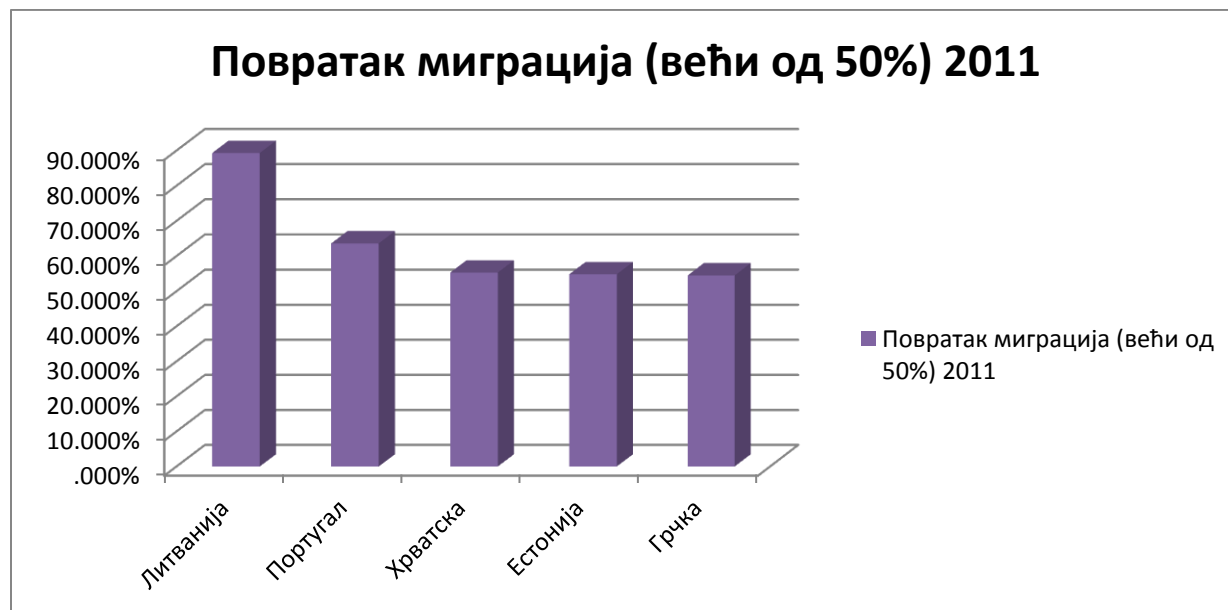
¹⁵ Чекеревац, А., (2005), *Међународна социјална политика*, Факултет политичких наука, Београд, стр. 79.

¹⁶ Гречић, В., (1975), „*Савремене миграције радне снаге у Европи*“, Институт за међународну политику и привреду, Београд, стр. 52.

¹⁷ Чекеревац, А., (2005), *Међународна социјална политика*, Факултет политичких наука, Београд, стр. 84

затим Немачка (489 422), Шпанија (457 649) и Италија (385 793). Ове четири државе заједно чине 60,3% свих имиграната.¹⁸

2. График бр. 1., Повратак миграција, ЕУ – 27, (2011)

Извор: Eurostat (2011), http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics:

Највишу стопу емиграција у 2011. години, има Ирска и Литванија (19 емиграната на хиљаду особа). У 2011. години, релативни удео враћања држављана у оквиру укупног броја имиграната био је највећи у Литванији (89,3%), Португалу (63,6%), Хрватске (55,3%), Естоније (54,8%) и Грчке (54,5). Ове државе су биле једине које су пријавиле повратак миграција већи од 50%. Насупрот томе, Луксембург, Аустрија, Италија, Кипар и Шпанија имају релативно низак удео и повратак миграција у 2011. години, је износио мање од 10%.¹⁹

¹⁸

Eurostat, (2011), [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Immigrants_2011_\(per_1_000_inhabitants\).png&filetimestamp=20130315142629](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Immigrants_2011_(per_1_000_inhabitants).png&filetimestamp=20130315142629)

¹⁹

Eurostat, (2013), http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics

2. Утицај светске економске кризе на кретање миграција у европским земљама

Као што је опште познато, криза је почела у САД, земљи која се сматра водећом економијом слободног тржишта у свету. Финансијски систем САД, потресао је талас банкротстава гигантских корпорација и он је изгубио контролу над кључним аспектима наационалних токова новца. Глобална криза је утицала на све економски најразвијеније земље ЕУ, а проширила се и на друге континенте, као што су Азија, Латинска Америка и Африка. Глобално превирање, озбиљно је утицало на велики број националних привреда у Европи – Исланд, Мађарску, Ирску, Летонију, Румунију и Украјину.

Јасно је да се најдраматичније последице финансијске кризе осећају на тржишту рада. Негативни раст БДП-а и огроман пад акционарске вредности, коју трпе инвеститори, представљају релативно апстрактан појам за просечну особу која је активна на тржишту рада, бар док је она довољно срећна да још увек има посао. Али када неко изгуби посао због финансијске кризе, у великој мери, апстрактна финансијска криза постаје окрутна стварност.

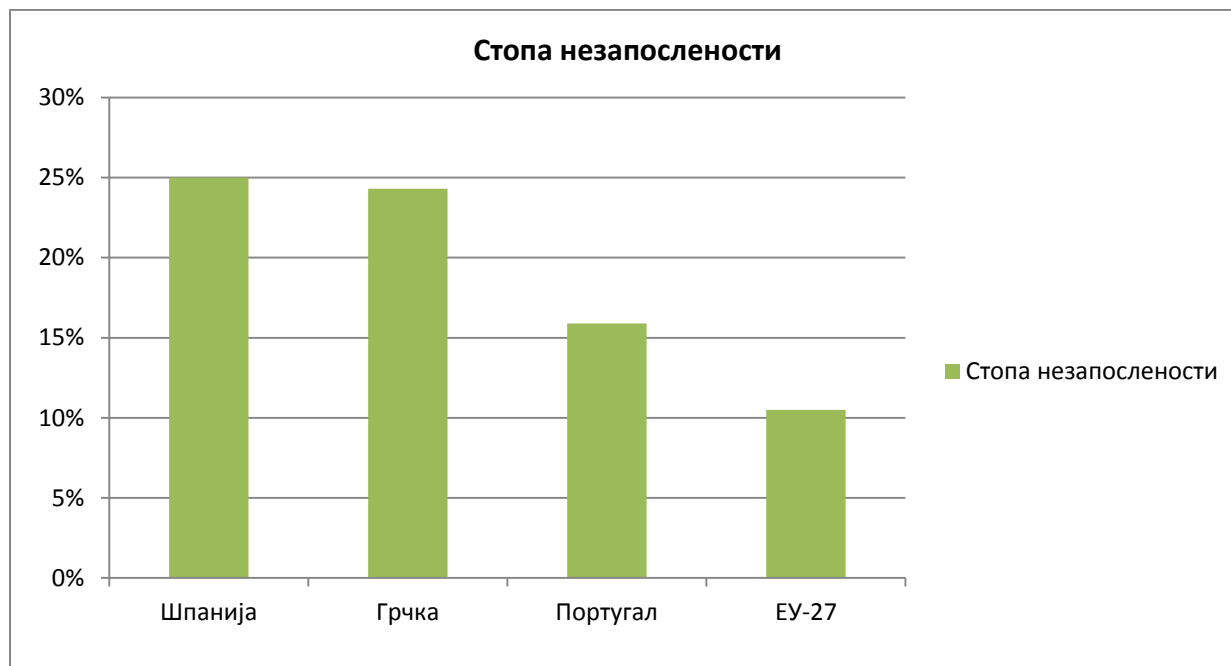
3. Утицај незапослености на кретање миграција у Европској унији

Дугорочна незапосленост у ЕУ је у порасту већ три године, где се не предвиђа значајно побољшање пре 2014. године. Број грађана ЕУ, изложених ризику од сиромаштва или социјалне искључености, порастао је за шест милиона, од 2008-2011. године, и сада износи 24,2 одсто становништва. Број незапослених у ЕУ је повећан од марта 2011. године за 3,5 милиона, односно за 15,7 одсто, и до новембра 2012. године, достигао је нови рекорд од готово 26,1 милиона, или 10,7 одсто активног становништва. Према подацима из Кварталног прегледа, највећи раст незапослености је међу младима и износи 23,7%.

Према анализама Евростат-а, крајем августа се показује да је у еврозони, у јуну 2012. године, стопа незапослености младих у 10 чланица зоне опала, али да је истовремено знатно порасла у Шпанији, Грчкој и на Кипру. Кључни проблеми су управо радна

апстиненција младих и образованих људи у ЕУ. Према подацима из Кварталног прегледа, највећи раст незапослености је међу младима и износи 23,7%.²⁰

График бр. 2., Стопа незапослености, (2012)

Извор: Eurostat, (2012), http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics

Изазови глобализације и економска криза су довели до смањења броја радних места у земљама ЕУ. Више од 22 милиона незапослених регистровано је у ЕУ. Забрињава податак да је међу незапосленима, највише младих свих образовних нивоа. Како би се овај проблем ублажио, и у догледно време превазишао, усвојена је Европска стратегија запошљавања, као један изузетно значајан документ, који треба да подстакне националну сарадњу, координацију програма запошљавања у државама-чланицама и подржи евалуацију националних акционих планова за запошљавање.

Европска стратегија запошљавања, наглашава значај организовања обуке која треба да олакша запошљавање незапослених лица, даје подстицај развоју предузетништва, стимулише коришћење локалних иницијатива, финансијске помоћи за оснивање малих и средњих предузећа, као и за пројекте социјалне интеграције и запошљавања маргинализованих група.

²⁰ Eurostat, (2012) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics

Табела бр. 8: Стопа незапослености, 2001 – 2012. (%)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ЕУ-27	8,6	8,9	9,1	9,3	9,0	8,3	7,2	7,1	9,0	9,7	9,7	10,5
Евро зона	8,1	8,5	9,0	9,3	9,2	8,5	7,6	7,6	9,6	10,1	10,2	11,4
Белгија	6,6	7,5	8,2	8,4	8,5	8,3	7,5	7,0	7,9	8,3	7,2	7,6
Бугарска	19,5	18,2	13,7	12,1	10,1	9,0	6,9	5,6	6,8	10,3	11,3	12,3
Чешка	8,1	7,3	7,8	8,3	7,9	7,1	5,3	4,4	6,7	7,3	6,7	7,0
Данска	4,5	4,6	5,4	5,5	4,8	3,9	3,8	3,4	6,0	7,5	7,6	7,5
Немачка	7,9	8,7	9,8	10,5	11,3	10,3	8,7	7,5	7,8	7,1	5,9	5,5
Естонија	12,6	10,3	10,1	9,7	7,9	5,9	4,6	5,5	13,8	16,9	12,5	10,2
Ирска	3,9	4,5	4,6	4,5	4,4	4,5	4,7	6,4	12,0	13,9	14,7	14,7
Грчка	10,7	10,3	9,7	10,5	9,9	8,9	8,3	7,7	9,5	12,6	17,7	24,3
Шпанија	10,5	11,4	11,4	10,9	9,2	8,5	8,3	11,3	18,0	20,1	21,7	25,0
Францус	8,2	8,3	8,9	9,3	9,3	9,2	8,4	7,8	9,5	9,7	9,6	10,2
Италија	9,0	8,5	8,4	8,0	7,7	6,8	6,1	6,7	7,8	8,4	8,4	10,7
Кипар	3,9	3,5	4,1	4,6	5,3	4,6	3,9	3,7	5,4	6,3	7,9	11,9
Летонија	12,9	12,8	11,3	11,2	9,6	7,3	6,5	8,0	18,2	19,8	16,2	14,9
Литванија	17,4	13,8	12,4	11,3	8,0	5,2	3,8	5,3	13,6	18,0	15,3	13,3
Луксембу.	1,9	2,6	3,8	5,0	4,6	4,6	4,2	4,9	5,1	4,6	4,8	5,1
Мађарс.	5,6	5,6	5,8	6,1	7,2	7,5	7,4	7,8	10,0	11,2	10,9	10,9
Малта	7,6	7,4	7,7	7,2	7,3	6,9	6,5	6,0	6,9	6,9	6,5	6,4
Холандија	2,5	3,1	4,2	5,1	5,3	4,4	3,6	3,1	3,7	4,5	4,4	5,3
Аустрија	3,6	4,2	4,3	4,9	5,2	4,8	4,4	3,8	4,8	4,4	4,2	4,3
Пољска	18,3	20,0	19,8	19,1	17,9	13,9	9,6	7,1	8,1	9,7	9,7	10,1
Португал.	4,6	5,7	7,1	7,5	8,6	8,6	8,9	8,5	10,6	12,0	12,9	15,9
Румунија	6,6	7,5	6,8	8,0	7,2	7,3	6,4	5,8	6,9	7,3	7,4	7,0
Слова	6,2	6,3	6,7	6,3	6,5	6,0	4,9	4,4	5,9	7,3	8,2	8,9
Словачка	19,5	18,8	17,7	18,4	16,4	13,5	11,2	9,6	12,1	14,5	13,6	14,0
Финска	9,1	9,1	9,0	8,8	8,4	7,7	6,9	6,4	8,2	8,4	7,8	7,7
Шведска	5,8	6,0	6,6	7,4	7,7	7,1	6,1	6,2	8,3	8,6	7,8	8,0
УК	5,0	5,1	5,0	4,7	4,8	5,4	5,3	5,6	7,6	7,8	8,0	7,9
Исланд	-	-	3,3	3,1	2,6	2,9	2,3	3,0	7,2	7,6	7,1	6,0
Норвешка	3,4	3,7	4,2	4,3	4,5	3,4	2,5	2,5	3,2	3,6	3,3	3,2
Хрватска	-	14,8	14,2	13,7	12,7	11,2	9,0	8,4	9,1	11,8	13,5	15,9
Турска	-	-	-	-	9,2	8,7	8,8	9,7	12,5	10,7	8,8	8,1
Јапан	5,0	5,4	5,3	4,7	4,4	4,1	3,9	4,0	5,1	5,1	4,6	4,3
САД	4,8	5,8	6,0	5,5	5,1	4,6	4,6	5,8	9,3	9,6	8,9	8,1

Извор: Eurostat, (2012), http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/images/2/20/Unemployment_rate%2C_2001-2012_%28%25%29.png

4. Мере за сузбијање емиграција у Европској унији

Миграције радне снаге унутар ЕУ, углавном из нових чланица на истоку у земље на западу Уније, отворило је питање оптерећења и злоупотребе система социјалне заштите. Велика Британија је ограничила права мигрантима на социјалну заштиту, док Немачка има формиран посебан панел у оквиру кога разматра питања миграција радне снаге, као и система социјалне заштите. Немачка, иначе опрезно поступа када је реч о миграцијама радне снаге. Статистички подаци показују да мање од педесет хиљада грађана Румуније и Бугарске је 2012. године, придошло у Немачку, а већ до јуна 2013. године, 44. 600 Румуна и Бугара је дошло у ту земљу да ради. Према подацима ЕУ, око три милиона Румуна и Бугара живи и ради у другим чланицама.

Британија је укинула радницима из других чланица, који дођу да раде, право да током прва три месеца боравка добијају надокнаду за незапослене. Увођење овог ограничења се поклапа са укидањем ограничења за запошљавање Румуна и Бугара у девет европских земаља, међу којима је и Велика Британија.²¹

Британија је подстакла и расправу о изменама закона ЕУ о миграцијама радне снаге како би се спречило да радници из земаља источне Европе подижу дечији додатак и шаљу га у домовину.

У Белгији, такође расте број држављана ЕУ, а власти те земље их враћају у земљу порекла без обзира на дужину боравка, јер представљају оптерећење за њен социјални систем. Иако је слобода кретања и настањивања гарантована у Унији, чланице ЕУ имају право да грађанину друге чланице ускрате социјалну помоћ ако он представља несразмерно оптерећење за њихов систем социјалне заштите.

Грчка је имала транзициони период од шест година за слободно кретање својих радника унутар ЕУ, који су у том интервалу имали обавезу поседовања радне и боравишне дозволе, једнако као радници из трећих земаља. За Шпанију и Португалију, ограничење је износило седам година, при чему је слобода кретања и запошљавања за њихове

²¹ Eurostat, (2013), ec.europa.eepp.eurostat.u/portal/page/portal/population/data/main_tab

држављане постепено остварена. Транзициона ограничења се односе на приступ тржишту рада, из чега следи, да је раднику из нове земље чланице коме је одобрен приступ на тржишту радаж ЕУ, као запосленом или лицу које тражи посао, није дозвољена никаква дискриминација у односу на домаће раднике.

Поред ограничења транзициони период има и позитивне ефекте, као што су: клаузуле о мировању и правила о предности Заједнице. Клаузула о мировању значи да приступ тржишту рада старих земаља чланица не може бити рестриктивнији, него што је био у тренутку потписивања Уговора о приступању, док правило о предности Заједнице значи обавезу послодавца из старих чланица да дају предност радницима из нових држава чланица приликом запошљавања у односу на раднике из трећих земаља. Процене укупних миграција се крећу од 1 до 4% становништва нових држава чланица или око 3 милиона људи. Доминантно учешће у структури емиграната имају млади образовани и неожењени радници. Основни мотив емиграција и даље је незапосленост. Већина студија указује на позитиван утицај имиграција на БДП земаља које нису увеле ограничење, као што су Данска и Ирска. Сматра се, да ће пројектована миграција од 1% становништва са истока на запад ЕУ, допринети расту БДП за 0,5%.²²

5. Примери добре праксе за решавање проблема миграција у Европској унији

Како би промовисала миграцију и мобилност као иницијаторе развоја, подк+једнако у државама порекла и дестинације, како малих тако и средње развијених земаља, ЕУ апелује на релевантне факторе да искористе прилике и позабаве се проблемом везаним за међународне миграције, и између осталог да:

- Обезбеде да развојне стратегије препознају миграцију и мобилност као „факторе омогућавања“ развоја;

²² International Organization for Migration (IOM), (2011), <https://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/about-migration/key-migration-terms-1.html#Labour-migration>

- Поштују достојанство и унапреде фундаментална права миграната, без обзира на њихов правни статус;
- Посвете већу пажњу међусобној повезаности климатских промена, деградације животне средине и миграције;
- Признају постојање проблема које све већа урбанизација и миграција доносе градовима и градским регионима;
- Појачају контролу миграције и регионалне сарадње, укључујући и ангажовање грађанског друштва; и
- Унапреде интернационалну и регионалну мобилност радне снаге.

Такође, предлог је да би ЕУ могла да предузме амбициознији приступ миграцији и развоју у сопственој политици и пракси, пре свега кроз, „Глобални приступ миграцији и мобилности“, и развојној политици ЕУ, кроз план промена. Како би се обухватније позабавила улогом коју миграција и мобилност играју у одрживом развоју, установљен је велики број приоритета, укључујући унапређење контроле и утицаја миграције на развој између земаља у развоју и интегрисање миграције у план развоја. Комисија је такође посвећена пружању подршке миграцији и развојним иницијативама укључујући финансијску помоћ државама партнерима ЕУ у унапређењу контроле миграције.²³

²³ Eurostat (2013),
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00177&plugin=1>

III

Миграције у Србији у периоду од 2003 – 2013. године

Традиционало, Србија је земља економске емиграције, мада је доживела неколико прилива имиграната које су углавном чинили етнички Срби са територије бивше Југославије.

Немачка, Аустрија, Швајцарска, Француска, Италија, САД, Шведска, Канада, Аустралија, Холандија, Русија и Велика Британија су земље које су до сада искусиле највеће приливе миграната из Србије. Ако посматрамо период од касних 60 – тих година прошлог века па надаље, прве четири земље на овој листи представљају старе дестинације за српске емигранте, док већина осталих представља нове или поново оживљене дестинације из ранијих периода.

Емиграција српских држављана подстакнута је економским факторима. Санкције које је Савет безбедности Уједињених нација 1992. године наметнуо Србији резултирале су прекидомнили привременим обустављањем билатералних споразума са главним дестинационим земљама: Немачком, Аустријом, Швајцарском и Француском. Као последица тога, организовано запошљавање је опало за 59% у 1992. години у односу на 1991. годину, као и за 48% у 1993. години, у односу на 1992. годину.²⁴

Као резултат смањених могућности регуларног запошљавања у иностранству дошло је до наглог пораста тражилаца азила који су покушали да искористе статус азиланата или избеглице како би се запослили у иностранству. Затварање тржишта западне Европе и санкције Уједињених нација утицали су на значајан пораст прекоморске емиграције. Имиграционе квоте за САД и Канаду су се значајно повећале у периоду 1993 – 1994. године, са преференцијама ка лицима старости 21 – 44 године, која одликују добре квалификације, као и познавање језика. Ове токове углавном су

²⁴ Гречић, В., (1989), *Миграција и интеграција страног становништва*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, стр. 45 – 47.

одређивале владе имиграционих земаља, (САД, Канада, Аустралија, Нови Зеланд и Јужна Африка), ван сваке контроле и утицаја владе Србије.²⁵

У периоду 1960 – 1980. године, већина емиграната је била ниског образовања и одлазила је у иностранство углавном преко међународних билатералних споразума о запошљавању. Почетком деведесетих година, ниво образовања наших емиграната је значајно порастао. Према подацима из последње две деценије, огромну већину имиграната који су из Србије одлазили у САД и Канадау, су чинили високообразовани кадрови и студенти.

Можемо рећи да је одлив мозгова типична карактеристика српске емиграције која се кретала ка прекоморским земљама, односно ка САД и Канади. Када говоримо о европским земљама, скорија емиграција високообразованих из Србије углавном је усмерена ка Великој Британији, будући да је енглески језик најраспрострањенији страни језик код младе популације у Србији. Италија, као још једна популарна дестинација, и даље је привлачна за лица која имају средње образовање.

Од традиционалних емигрантских земаља за држављане наше земље су: Немачка, Аустрија, Швајцарска и Шведска. Процес емиграције у земље Европске уније олакшан је почетком 2010. године, када је Србија ушла на такозвану „белу шенгенску листу“ – листу земаља од чијих се држављана не захтевају визе како би путовали у државе унутар Шенгенске зоне.

Имиграција ка Србији у скоријем периоду се углавном састоји од српских држављана који су завршили своје радне каријере у иностранству и вратили се да уживају пензију или да пронађу нови посао у домовини. Ови токови потичу из старих земаља одредишта за Србе као што су Немачка, Аустрија, Швајцарска и Француска. У Србији не постоји званична процена о броју лица на годишњем нивоу која се враћају у Србију у скоријем периоду.

²⁵ Влада републике Србије, (2009).

1. Миграциона кретања на подручју Србије у контексту придруживања Европској унији

Римским уговором, који је постигнут, марта 1957. године, основана је Европска економска Заједница, (у даљем тексту ЕЕЗ). Слободно кретање радника миграната унутар ЕЕЗ регулисано је чл. 48 и 49 Римским уговором.

Године 1964., су донети прописи о слободном кретању радника – миграната унутар ЕЕЗ. Истовремено су регулисана права и обавезе сезонских, пограничних радника у земљама имиграције. Грађанска права миграната су проширена што су изједначена са домаћим радницима. После три године проведене у датој фирми, радницима је дато право гласа, исто тако је омогућено да доведеу издржаване чланове породице. Прописима из 1964. године, регулисана су права земаља чланица да ангажују раднике из трећих земаља. Већ у 1959. години, 51,9% укупног броја радника миграната у ЕЕЗ је био из трећих земаља. После ратног опоравка, потреба за радном снагом није могла да се задовољи само из земаља чланица, већ је мораала да се ангажује из трећих земаља. Удео радника миграната из трећих земаља унутар ЕЕЗ из године у годину се стално повећавао, тако да је 1978. године, њихов удео био 73% од укупног броја миграната.²⁶

Доношењем Јединственог европског акта отклониле су се препреке за остваривање заједничке миграционе политике земаља чланица ЕУ. Јединственим европским актом, који представља допуну Римског уговора, уноси се доста новина у погледу функционисања унутрашњег тржишта, нарочито тржишта рада. Комисија ЕУ је поднела Савету и Парламенту, Белу књигу о остваривању потпуног унутрашњег тржишта, у којој се предвиђа доношење око 300 мера, којима се усклађује национално законодавство земаља чланица у свим доменима. Дакле, доношењем тих мера и прописа које је предложила Комисија, створили су се услови за вођење заједничке политике, поред осталих и у области тржишта рада, ради повећања мобилности фактора производње унутар ЕУ, а тиме и јачања њене конкурентске способности на светском тржишту.

²⁶ Влада Републике Србије, (2009), <http://obuka.seio.gov.rs/mod/resource/view.php?id=25>

Заједничка европска миграциона политика, представља миграциону политику која се спроводи на нивоу ЕУ. Она обухвата два дела: први део се односи на земље чланице, а други на треће земље. Веома битан утицај на процес јачања сарадње између држава чланица ЕУ, имала су два фактора на подручју контроле миграција радне снаге. Први фактор били су изазови у вези са растом илегалних миграција, трговине људима, кризом азила као и растућим, економским миграционим притиском.

Други фактор је процес проширења ЕУ. Слобода кретања радне снаге гарантована је наднационалном легислативом. Уговором из Мастрихта уведено је држављанство ЕУ са нераздвојивим правом на боравак унутар УНије и слободно кретање за све њене држављане. Од 1990. године, извршене су 92 реформе националних миграционих политика у ЕУ. У просеку, седам од десет реформи односи се на јачање миграционе регулативе у погледу добијања виза и радних дозвола.

Средином деведесетих година двадесетог века, потписивањем Амстердамског споразума, постигнут је велики напредак у регулацији миграција из трећих земаља. Овим споразумом, слобода кретања људи осигурана је заједничким мерама које се односе на контролу спољних граница, питања азила, имиграција и борбе против организованог криминала. Створене су основе за заједничку миграциону политику, унутрашњу и спољну.

На подручју миграција, надлежност Европске заједнице, подразумевала је да се одлуке доносе већином, а не једногласно. С обзиром, да све земље чланице нису биле спремне за такву промену, введен је прелазни период од пет година. Након истека овог периода потпуна надлежност пренела се на Заједницу у примени заједничке миграционе политике. Међутим, миграциону политику ЕУ, данас карактеришу рестрикције према трећим земљама, док су административне препреке за миграцију унутар ЕУ укинуте. У проширеној ЕУ слобода кретања радника би требала да се примењује, али транзициони споразуми омогућавају неким чланицама да привремено задрже ограничење за раднике из нових држава чланица. Основни разлог за ограничење је страх од појачаних миграција, које би могле довести до поремећаја на тржишту рада ЕУ. Постоји забринутост да велики прилив радника из нових чланица може исцрпити финансијска средства намењена социјалним бенефицијама које имају домаћи радници.

Процес стабилизације и придруживања представља основу и обавезу усклађивања законодавства Србије на плану слободе кретања радника и миграционе политике. Међутим, потребна су даља прилагођавања како би се постигла потпуна усклађеност са прописима и политиком ЕУ, нарочито у области мешусобног признавања квалификација, права боравка и недискриминације радника. Имајући у виду велики број емиграната из Србије у појединим чланицама ЕУ, сигурно је да ће се у процесу приближавања наше земље ЕУ, захтевати и транзициони период. Сматра се да транзициони период од 5 година представља оквир у коме би требало тражити најбоља решења. Бржем интегрисању у зајдничку европску миграциону политику, нарочито би допринеле погодности уговарања клаузуле о мировању и правила о предности заједнице.

У европском економском простору, неопходно је имати конкурентну и мобилну радну снагу. Остваривање таквог циља захтева даље улагање у образовање и стручно усавршавање. Акценат је на побољшању положаја наших радника на тржишту рада ЕУ. Процес придруживања Србије ЕУ, смањиће емиграцију радника из Србије и допринеће неутралисању ефеката одлива мозгова који је изражен последњих година.

Наиме, након укидања виза за путовања у земље ЕУ, многи грађани Србије схватају право безвизног путовања као могућност да реше своје социјалне проблеме улажући захтев за азил. Реч је најчешће о Ромима и Албанцима са југа Србије. Сви ти захтеви за азил бивају одбијени, као неосновани. Уколико се такав тренд настави постоји опасност да одлука о укидању виза буде суспендована. Након укидања визног режима, највећи број одбијених азиланата враћен је аутобусима и не постоји тачна евиденција њиховог броја.

Миграције хуманих ресурса на подручју Србије су у прошлости биле временски дуге, бројно велике и територијално раширене. Нема скоро ниједног краја у нашој земљи у коме се хумани ресурси нису више пута селили, мешали и премештали. Задњих деценија, тачније од 1991. године, распадом бивше Југославије, долази до великих миграција које тотално мењају демографску слику Србије. Поражавајућа је чињеница да се ни последњих година ништа битније није променило, осим ако се није ни увећала жеља за одласком у неку сигурнију и перспективнију земљу.

Током осамдесетих година двадесетог века, односно у међупописном периоду од 1981. године, у Србији је остварен негативан миграциони салдо. У периоду од 1991. до 2002. године, дошло је до повећања миграционе компоненте. Миграциони салдо је позитиван, јер су последњи међупописни период обележила масовна миграциона кретања.²⁷

2. Кретање броја грађана Србије на раду или боравку у иностранству после 2003. године

Република Србија се данас суочава са великим бројем главних изазова у области миграција. Принудне и добровољне, унутрашње и спољашње, легалне и илегалне, миграције неквалификованих и висококвалификованих радника. Имиграције и емиграције одређују слику земље у погледу миграција и намећу већи број различитих, а ипак јасно повезаних изазова савременом управљању миграцијама.

Највећи изазов у области миграција са којим се Србија данас суочава и даље је велики број избеглица и интерно расељених лица у потрази за трајним решењима. Велики број интерно расељених лица додатно отежава тешке друштвено – економске услове.

Велики број људи, нарочито високообразованих и стручних отишао је у прекоокеанске земље: Канаду, САД, Аустралију, Нови Зеланд, Јужноафричку Републику трагајући за знањем, усавршавањем, бољим животом и већим зарадама. Кренули су студенти, инжињери, лекари, професори, научници.

²⁷ Милосављевић, М., Пенев, Г., (2008), *Social Integration of immigrants: Analysis of the Migration Phenomenon in Serbia*, Факултет политичких наука универзитета у Београду, Београд, стр. 83 – 99.

Табела бр. 9: Мигрантско становништво у Републици Србији према старости у 2010. години (досељени – имигранти)

	0-4	5-9	10-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Р. Србија	8130	6571	5272	25795	37676	18532	12245	10331	7106
Војводина	1354	1364	974	5275	7855	3512	2370	1784	1436
Централна Србија	6776	5207	4298	20520	29811	15020	9875	8547	5670

Извор: републички завод за статистику, (2010)

Група која представља озбиљан изазов за интегрисане капацитете социјалног и економског система у Србији су повратници по споразумима о реадмисији са земљама ЕУ.

Табела бр.10: Мигрантско становништво у Републици Србији према старости у 2010. години (одсељени – емигранти)

	0-4	5-9	10-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Р. Србија	7916	6311	4696	24432	37224	17969	11842	9919	6897
Војводина	1381	1346	922	5566	8519	3629	2438	1772	1439
Централна Србија	6535	4965	3774	18866	28705	14340	9404	8147	5458

Извор: републички завод за статистику, (2010)

Још једна група миграната, која је тек недавно на себе скренула већу пажњу Владе Републике Србије је велика група лица српског порекла који чине дијаспору. Процењује се да српска дијаспора обухвата између 2,5 и 4,5 милиона људи, што такође укључује другу и трећу генерацију миграната српског порекла са врло ограниченим везама са својом домовином. У сваком случају, српска дијаспора није хомогена група и обухвата неколико генерација миграната као што су радни мигранти од 1960. године па надаље, избеглице из деведесетих година, као и талас високообразованих младих емиграната,

који су недавно напустили земљу у потрази за бољим економским приликама у иностранству. Укључивање дијаспоре у подстицање економског развоја Србије, (кроз продуктивне инвестиције или пренос вештина), није једноставан задатак и захтеваће знатне напоре у дужем временском периоду како би се повратило поверење у економске институције Републике Србије.

У Србији не постоји свеобухватна статистика о броју странаца који на основу боравка раде. На пример, има око 10 000 кинеских радњи, а по подацима је званично издато кинеским радњама у 2010. години, 334 радне дозволе, а у 2011. години, 256 радних дозвола, док је укупно издтао страним држављанима, по основу боравка, 2756 радних дозвола. Међутим, у Републици Србији, у складу са постојећим прописима ради далеко већи број страних држављана којима нису потребне радне дозволе, а за које немамо евиденцију, (топ менаџери, високообразовани стручњаци, руководећи кадар у страним компанијама, банкама, итд.).

Чињеница је да се, у последње време, далеко више запошљава страних држављана у Републици Србији, него што се наших држављана запошљава у иностранству. И поред малих могућности за запошљавање имиграната, Србија је интересантна за држављане неких земаља региона, као и за држављане земаља афро-азијског подручја. Са приближавањем Србије, ЕУ и њеним економским јачањем, може се очекивати и већи број имиграната.

Недавно спроведен попис показао је да се становништво Србије смањује брже него у многим земљама ЕУ. До 2050. године, ако се наставе поменути трендови, биће нас мање од шест милиона. Када се томе дода и одлив кадрова, питање је какв ће бити однос запослених и пензионера у будућности. Ова ситуација се може поправити, како економисти тврде, јачањем приватног сектора. И даље немамо довољно инвестиција које би подстакле раст запошљавања, пре свега у приватном сектору. Образовни систем у Србији није кључни проблем, чак ј е у неким областима на завидно високом нивоу, о чему говори чињеница да је велики број наших стручњака, који су овде образовани, врло конкурентни и тражени на страним тржиштима радне снаге. Код нас се ради на јачању управљања тржиштем рада, али је неопходна помоћ на глобалном нивоу од стране високо

развијених и богатих земаља, преко већих инвестиција и улагања у привредни и економски развој, као и технолошки напредак земље.

Према подацима Међународне организације за миграције (ИОМ), заснованим на различитим изворима, у 2005. години, било је 2,3 милиона емиграната из Србије.²⁸ Светска банка је позиционирала Србију међу 11 земаља у свету са највишим вредностима дознака из иностранства, у 2004. години, (вишим од свих земаља Југоисточне Европе), а на 8. место према учешћу дознака у БДП – у, (око 17%). Укупан миграциони потенцијал Србије (особе које размишљају о емигрирању), износи преко 1,2 милиона, вероватан миграциони потенцијал, (особе које су већ преузеле кораке за исељење), износи око 380 хиљада лица, а стварни миграциони потенцијал, (оних који су предали захтев за радну дозволу), око 32 000 лица.²⁹

Немогућност запослења у Србији делује као јак потисни фактор. На то указује чињеница да је потенцијалних миграната међу незапосленима 41%, док их је међу запосленима тек 18%. Међу сеоским становништвом је више оних који показују тежњу да мигрирају, него међу градским (21% према 17%), а када се посматра образовани профил потенцијалних миграната, уочава се њихова највећа заступљеност у групама са средњим општим образовањем (23%), а посебно у групи са посдипломским нивоом образовања (31%).³⁰

Смањивање популације је последица како смањене стопе наталитета, тако и наставка економске емиграције као последица економске транзиције и недостатка могућности за рад и запошљавање. Миграциона политика Србије последњих деценија је била условљена потребом да се обезбеди хуманитарна помоћ за хиљаде миграната, протераних етничким насиљем и војним активностима. Након деценија нестабилности, економски аспекти миграција преузимају доминирајућу улогу, а несигурна економска ситуација коју погоршава светска економска криза, додатно отежава положај појединих група миграната и утиче на миграционе токове. Недовољна привредна активност и недостатак послова у појединим регионима, има за последицу кретање радне снаге ка регионима који имају већу

²⁸ International Organization for Migration (IOM), (2005), <https://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/about-migration/key-migration-terms-1.html>

²⁹ Исто

³⁰ Миленковић, С., Бошковић, Н., (2011), „Ресурси у економској садашњости и будућности“, *Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 53 – 58.*

могућност у погледу запошљавања. Неповољно је стање у јужном у односу на северне делове земље, као и у руралном, у односу на градска подручја. Демографска структура градова, због миграције становништва, мења се, па се у неким градовима и општинама број становника значајно смањује, а миграције само додатно погоршавају то стање.

3. Push и pull фактори миграционих кретања

Оно што данас привлачи наше раднике, или стручњаке у иностранству су зараде. У поређењу са примањима у Србији исте категорије радника и стручњака остварују десетоструко веће зараде, а самим тим бољи и удобнији живот. Запад пружа далеко бољи стандард и услове живота да се остваре снови у врло кратком временском року. Доћи до стана, или куће, аутомобила, запослења, што је сан сваког човека, данас на западу је једини услов да се има запослење. Та могућност је многе навела на велике потешкоће како сво то задовољство мегаломанства, или пропуштеног, покривати примањима. Многи су због тога и остали без куће или кола, свега што су непромишљено стекли, што нису могли да покривају издатке својим примањима, те су принуђени на додатне послове и на тај начин постају робови на брзину стеченог стандарда.

Иначе на западу се, у односу на Србију много више ради. И кад би се толико у Србији радило, не би било богатије земље од Србије. Скоро цео дан сте на послу од јутра до мрака, иако је регуларно радно време обично 8 сати, оно је толико растегнуто паузама у току дана или самим радним временом, да вам заузме цео дан. Ако још буде и преко временог рада такозваног "овер тиме-а" онда се долази кући тек навече. Томе треба додати и саобраћајну гужву приликом одласка и повратка с посла где се у просеку губи по неколико сати. Зато се послодавци брину о томе да ускладе радно време да би се избегла саобраћајна загушеност. Уводи се почетак радног времена касније или много раније.

За многе наше људе иностранство је сан. Размишљају како и на који начин да се домогну иностранства, не познавајући реалност и оно шта их чека. Живот запада гледају кроз филмове. Међутим, на западу није злато све што сија. Постоје извесне баријере на том

путу које треба да се савладају. Често пута вребају многе опасности и искушења. Као посредници на пут за иностранство се појављују многе легалне и илегалне агенције, трговци људима који ради профита се служе многим криминалним радњама. Рискантни су послови посредника за оне који напредују таквим групама. Уз велике надокнаде и обећања да ће бити пребачени у жељену земљу раја, најчешће буду жртве. Буду откривени, доспеју у затвор и најзад враћени у земљу из које су отишли. Остају без пара и неоствареног пута у иностранству.

Лоши економски услови, често нису довољни да присиле неког да оде. Најчешће је економска ситуација, комбинована са лошом државном управом, онај фактор који подстиче високостручне да оду.

У истраживањима која су се базирала на push – pull теоријском оквиру, претпостављало се да различити деморафски, економски и еколошки фактори имају кључан утицај на доношење одлуке о мигрирању. Издвојене су две главне силе које стварају факторе одбијања и привлачења: раст сеоског становништва, ствара притисак на природне и пољопривредне ресурсе и на тај начин гура становништво из маргиналних руралних регија; као и економски фактори који привлаче становништво у градове и индустријски развијене земље.

Чиниоци који могу задржати особу да одустане од ризикантних, миграторних подухвата су: решено стамбено питање, квалитет живота уопште, (станованост, култура, друштвени живот), као и фактор сигурности радног места. Породични разлози могу такође утицати на доношење одлуке о останку.

Када су у питању искуства из суседних земаља, истраживање о миграционом потенцијалу младих научника у Хрватској, упућује на незадовољство перспективом у институцији и платом, као и на незадовољство подручјем истраживања и сложености радних задатака. На врху разлога за останак у хрватској, групишу се економски мотиви.

Теорија pull и push фактора има за циљ да објасни миграције. Миграција се посматра као исход интеракције и баланса одбијајућих и привлачних сила места порекла и места одређишта. Хипотеза pull и push сила је допринела сагледавању чинилаца који утичу на дату миграцију, али она по многим истраживачима просторне покретљивости не доводи

до теорије, односно до универзално важећег уопштавања о миграцији. Pull и push теорија је апстракција, у оквиру које се врши класификација специфичних сила које делују да дође до миграције. У сваком случају, на миграције делују променљиве оба типа, тако да се никада не може рећи да је покретљивост уследила или због pull, или због push силе. Према томе, посебно мешање, pull и push фактора биће код једног лица сасвим другачије него код другог лица, али може у оба случаја доћи до пресељења. Испитивање података за мноштво лица која су се пресељавала може допринети општем сазнању о узроцима миграције.³¹

Могући фактори на страни push и pull сила:

Push фактори:

- Опадање одређеног ресурса или цене за њега, нижа потражња за изврстан производ или услугу.
- Губитак посла из различитих разлога.
- Дискриминација услед политичких, религијских, етничких и других разлога.
- Отуђење од заједнице
- Напуштање извесне заједнице, пошто она пружа мало погодности за лични развој, нпр. запослење, брак.
- Напуштање извесног места услед неке катастрофе.

Pull фактори:

- Погодности за запошљавање уопште или у извесном занимању.
- Шанса да се стекне виши доходак
- Погодности у погледу стицања жељене специјализације, образовања
- Погоднија средина и услови живота: клима, становање, школовање, као и друге олакшице.
- Зависност и покретљивост других особа, супружника, сродника

³¹ Сокић, С., (2008), „Теоријска заснованост тржишта рада“, Годишњак ФПН, број 2., Београд, стр. 420 – 436.

- Нове или различите активности: нпр. интелектуалне, рекреативне у већим градовима за становништво сеоско или мањих градова.

Слабост push – pull модела је у томе што се одбијајући и привлачећи фактори огледају једни у другима, односно, представљају две стране једне медаље: само заједно омогућавају разликовње између „овде“ и „тамо“. Модел одбијања и привлачења подразумева статичку перспективу проучавања, фокусира се на спољне факторе као главне покретаче миграција и није у могућности да у анализи посматра миграције као део ширег процеса трансформације, што умањује његову научну вредност, односно не помаже откривању нових чињеница и бољем разумевању ове појаве.³²

4. Улога и значај дознака

Један од економских аспеката миграција односи се и на улогу и значај дознака. Значај дознака се најбоље може схватити на основу симулације којом се процењује да би експанзија у међународним миграцијама од 3% допринела вишем нивоу светских прихода него потпуна либерализација трговине. Дознаке заправо представљају доминантан начин на који они који су остали код куће профитирају од миграната. Често је дужина одсуства главна детерминанта дознака, али је тешко утврдити да ли са дужином боравка у земљи дестинацији дознаке опадају или расту.

Зарада миграната генерално расте са веременом проведеним у иностранству што ствара могућност за више дознаке. Са друге стране, предуга одсутност, може умањити приврженост онима који су остали. Оно што није дискутабилно је да мигранти шаљу знатно више онда када су сами, него када их породица прати. Неквалификовани радници обично потичу из сиромашнијих слојева становништва и посебно у случајевима када су им породице у земљама порекла, њихове дознаке могу бити веома високе. Насупрот томе,

³² Haas, H., (2008), “*Migration and Development. A Theoretical Perspective*”, Working paper 9, Oxford, (249 – 264).

миграције висококвалификованих миграната који се трајно настањују у иностранству са својим породицама често шаљу ниске дознаке.

Потенцијални утицај дознака се може променити са врстом миграција и вероватноћом повратних миграција. Услови кредитног тржишта детерминишу не само трошкове новчаних трансфера, него и избор канала за слање новца, као и начине инвестирања дознака. Раст и развојни потенцијал дознака могу бити ограничени недостацима локалног тржишта као што су несавршеност, одсуство или неефикасност руралних кредитних тржишта што доводи до проблема на страни прималаца дознака и каналисања штедне од домаћинства са дознакама онима који би желели да их инвестирају у продуктивне активности.

И док на једној страни постоји прилично уједначена сагласност да дознаке смањују ако не апсолутно, оно бар релативно сиромаштво, веома је дискутабилан утицај дознака на ниво неједнакости у самим матичним земљама. Сматра се да уколико су земља порекла и земља дестинације релативно близу једна другој, мигранти у том случају, највећим делом потичу из сиромашних породица и дознаке које шаљу члановима својих породица утичу на смањење неједнакости и обрнуто. Уколико је теже и скупље мигрирати, очекивано је да су потребна извесна средстав тако да ће дознаке примити породице које су у страту у бољој позицији. Дознаке су од изузетне важности за домаћу економију.

У неким земљама дознаке су превазилазиле степен директних страних инвестиција. У Албанији скоро половина становништва има неке користи од дознака, неједнако распоређено, јер је у традицији да се помажу људи изван нуклеарне породице. У Румунији и Бугарској само блиски чланови породице миграната примају новчану помоћ. За половину породица које примају помоћ, она је важна за преживљавање. Према подацима само у 10% случајева ова помоћ је већа од хиљаду евра месечно. У Македонији око једне десетине становништва прима новац из иностранства, док на Косову тај број износи око 15%.³³

Процењује се да сви мигранти света у своје матичне државе годишње пошаљу преко 300 милијарди америчких долара. Те дознаке за матичне земље представљају значајан

³³ International organization for Migration (IOM), (2011), <http://www.iom.int/jahia/jsp/index.jsp>

економски фактор. Раније су у фокусу пажње биле класичне земље у развоју из Африке, Азије или Јужне Америке. У послесње време се све више пажње посвећује улози радних миграната из Средње и Источне Европе. Јер, док са једне стране та подручја губе кроз миграције квалификовану радну снагу, с друге стране њихове девизне дознаке значајно утичу на привредну и социјалну регионалну политику. Посебно из Немачке за Пољску, Румунију, Србију, Словачку, Бугарску, Босну и Херцеговину, као и у земље бивше СССР – а, родбини се шаљу значајне девизне дознаке.

Табела бр. 11., Двадесет земаља у погледу примања дознака у милијардама USD (2009.)

Земље	Дознаке
Индија	21,7
Кина	21,3
Мексико	18,1
Француска	12,7
Филипини	11,6
Шпанија	6,9
Белгија	6,8
Немачка	6,5
Енглеска	6,4
Мароко	4,2
Србија	4,1
Пакистан	3,9
Бразил	3,6
Бангладеш	3,4
Египат	3,3
Португалија	3,2
Вијетнам	3,2
Колумбија	3,2
САД	3,0
Нигерија	2,8

Извор: www.unher.org, (2009) година

Што се тиче ефеката девизних дознака, они су вишеструки:

Ефекат на смањење сиромаштва. Дознаке се у погледу својих ефеката могу посматрати као и свако друго повећање националног дохотка, тако да се њихов утицај на смањење сиромаштва може пратити кроз пораст БДП – а по становнику или просечан доходак и кроз дистрибуциони ефекат, имајући у виду која група становника прима дознаке. Дознаке мерене учешћем у БДП – у имају снажан утицај на смањивање сиромаштва, будући да 10% пораста овог учешћа, број људи који живе у сиромаштву смањује за 1,6%, при чему је утицај дознака на смањење сиромаштва мало већи ско се за његово мерење користи јаз сиромаштва. Повећање учешћа становништва које живи у иностранству од 10% довело би до смањења учешћа сиромашног становништва, дефинисаног бројем људи који живе са приходима од једног америчког долара дневно, за 1,9%, (притом су земље са највећим учешћем становништва које живи у иностранству оне које се налазе географски ближе развијеним земљама.)

Ефекти на потрошњу. Ефекти дознака на привреду земље у коју долазе зависе у првом реду, од тога да ли се оне троше на инвестициону или на личну потрошњу. У првом случају, дознаке би доприносиле порасту производње непосредно, а у другом, преко мултипликованог деловања потрошње, односно тражње за робом и услугама домаћег порекла, и сразмерно њиховом учешћу у укупној потрошњи. Мултипликовани ефекат зависи од тога да ли дознаке троши градско или сеоско становништво, а од тога да ли ће мањи или већи део добијене куповине моћи усмерити на домаће производе и на тај начин имати већи или мањи мултипликативни ефекат. Трошење прихода од дознака на робу која не учествује у међународној размени требало би, да преко апресијације курса домаће валуте, утиче на погоршање конкурентности домаће привреде, али би деловањем на ниво домаћих цена овај ефекат требало да буде неутралисан. Евиденција на основу једног истраживања Азијске банке за развој показује да се велики део дознака троши на стицање некретнина, посебно на резиденцијалну изградњу, као и на храну, образовање и плаћање закупнина. Са становишта домаћинства, трошење дознака на стицање кућа, станова, земљишта и других ствари трајних вредности, представља облик штедње и инвестиција, односно повећање потрошње или увећање укупног богатства, али са становишта привреде, промена власништва над овим добрима нема утицаја на привредну активност, какав би

имала куповина и коришћење капиталних добара намењених производњи, тј. не повећава укупан капитал привреде или његову продуктивност. У погледу макроекономског ефекта дознака, литература указује да оне повећавају потрошњу породице која их користи, без улагања у производне инвестиције, уз изузетак улагања у непокретности. Други део литературе указује да део дознака који се производно инвестира има краткорочни ефекат. У мери у којој је слање дознака мотивисано алтруизмом, њихово трошење ће имати више антициклично дејство, будући да ће се повећати у периодима веће економске кризе у земљама у које долазе, а ако корисници дознака овај извор прихода схватају као разлог да не заснивају радни однос или да га напусте, утицај на домаћу привредну активност, биће негативан.

Ефекти на инвестиције. Дознаке би, у принципу, требало да делују подстицајно на кретање инвестиција, будући да доприносе кредитној способности инвеститора и олакшавају покривање иницијалних трошкова инвестирања, што потврђује један број студија. Друге пак не признају те ефекте, оцењујући да се дознаке првенствено одражавају на пораст потрошње. Међутим, треба имати у виду и да се потрошња, у мери у којој се односи на домаћу робу и услуге, преко деловања на укупну економску активност одражава кретање на инвестиције. Дознаке својим позитивним деловањем на расположивост кредита могу делимично неутралисати ефекте екстерних поремећаја на кретање инвестиција. Дознаке својим позитивним деловањем на расположивост кредита могу делимично неутралисати ефекте екстерних поремећаја на кретање фиксних инвестиција. Дознаке својим позитивним деловањем на расположивост кредита могу делимично неутралисати ефекте екстерних поремећаја на кретање фиксних инвестиција. Оно што представља сигурне ефекте дознака засноване на инвестицијама на дуги рок су пораст предузетништва, самозапошљавања и улагања у капитално интензивније облике производње. Када се дознаке јављају у облику портфолио инвестиција, оне су подложне променама стопа приноса на ову врсту инвестиција, повећавајући тиме и осетљивост девизног прилива земље примаоца на ову врсту промена. Притом би се могло претпоставити да раст стопа приноса у земљи примаоцу и њихов пад у земљи порекла дознака имају позитивни дејство на девизни прилив у првим, односно да између њих постоји позитивна корелација, али то није потврђено евиденцијом. То не важи за део дознака који долази у облику страних директних инвестиција. На макроекономском

нивоу, инвестирање дознака захтева, надзор, за шта се ангажују чланови породице у својству агента пошиљаоца дознака, што значи да би део дознака требало да буде намењен накнади члановима породице за бављење тим послом. Према том тумачењу, породице моги играти улогу финансијског посредника и деловати као осигуравајућа компанија, која од наглих промена у примањима штити деверсификацијом њихових извора.

Ефекти на кретање девизног курса и извоза. Ефекти дознака у земљама корисницама обухватају пораст ликвидности банкарског система, побољшање екстерне позиције и, у принципу, позитиван утицај на монетарну политику и девизни курс домаће валуте. Повећавајући понуду девиза на домаћем девизном тржишту, дознаке делују у смеру апresiasiције номиналног девизног курса домаће валуте, тј. његовог задржавања изнад нивоа на коме би био формиран само на основу перформанси домаће привреде, односно осталих трансакција текућег биланса. Уколико би се радило о апresiasiцији која превазилази оквире засноване на паритету куповне снаге и разликама у релативним каматним стопама, односно када долази до апresiasiције реалног ефективног курса, требало би очекивати негативне ефекте на кретање дознака. Дознаке изражене у валути земље примаоца, реагују позитивно на апresiasiцију валуте земље из које потичу дознаке, при чему је еластичност ове реакције различита по земљама.³⁴

Када је реч о односу дознака и извоза, поред деловања дознака преко промена, односно нивоа девизног курса, значајан показатељ је однос дознака и извозних прихода земље, тј. у којој мери дознаке покривају евентуални дефицит трговинског биланса или доприносе суфициту текућег биланса и укупног биланса. То утиче на спољну позицију земље и спровођење њене монетарне политике, будући да се одражава на кретање девизних резерви и способност отплате спољног дуга, као и кредитну способност. Својим учешћем у девизном приливу, дознаке такође непосредно утичу на ликвидност банкарског система, а тиме и политику централне банке којом се она регулише, на пример, путем инструмената обавезне резерве, каматних стопа на депозите централне банке и аукције одређених хартија од вредности. Отуда је у земљама у којима дознаке имају значајно

³⁴ Азањац, Т., Владисављевић, А., Крсмановић, Б., и Стојановић, М., (2010), „Извештај о запошљавању и миграцијама младих у Србији“, Грађанске иницијативе, Београд, стр. 87 – 89.

дугрочно учешће у извозним приходима познавање њиховог кретања је значајно за њихово успешно вођење монетарне политике.

Једна студија је открила да би миграција од једног процента становништва из нових земаља ЕУ, повећала укупан бруто домаћи производ, у земљама пореклаи одредишта за 0,2 – 0,3%. Подаци из Албаније, Румунје и Буграске показују да новац који емигранти шаљу кући задржава велики број људи изнад линије сиромаштва, подстиче у мањој мери локални развој и повећава потрошњу што доприноси високим стопама раста у поменутиим земљама. Постоје различита мишљења о последицама миграције за земље порекла. Критичари сматрају да одив мозгова и спорији раст радне снаге, могу шкодити економији земаља порекла. Уколико мигранти плаћају порез, они то чине у земљи у којој раде, не у земљи порекла. Већина миграната нема посао у својој домовини и тако не даје никакав допринос БДП – у, или ако даје, он је изузетно низак. Већину привремених миграната чине нискоквалификовани радници и послове које они обављају у земљи одредишта, домаћи радници вероватно не би прихватили. Локалне економије дакле, не могу изгубити од миграције.

5. Могуће мере за сузбијање емиграција на подручју Србије

Министарсво за дијаспору покренуло је пројекат бесплатног студирања за 100 студената из дијаспоре на основним, мастер и докторским студијама у Србији. Пројекат који се реализује у оквиру стратегије Министарства за дијаспору, за повратак младих из иностранства, подржало је 24 факултета из Београда, Ниша, Новог Сада, Крагујевца, Краљева и Крушевца.

Министарство за дијаспору већ трећу годину уз одређене модификације спроводи пројекат brain gain, који у садашњем облику омогућава постдипломцима, грађанима Србије да обављају летњу праксу у страним компанијама које послују у Србији. British American Тобасо и Горење, су неке од тих фирми. У Министарству за дијаспору кажу да за сада не постоји велико интересовање за такву праксу и да је њу прошло само десетак људи. Разлог

је што та информација није на одговарајући начин раширена. Такође, за тих десетак људи не постоји статистичка евиденција. Министарство за дијаспору припрема и пројекат, „Упознај државу Србију“, који ће заинтересованим припадницима дијаспоре омогућити праксу у државним институцијама Србије.

У априлу 2006. године, Међународна организација за миграције, покренула је Пројекат привременог повратка квалификованих стручњака. Овим пројектом је било планирано, да се у Србију привремено врати на рад 25 високообразованих стручњака, који у Холандији имају дозволу сталног боравка или холандско држављанство, како би својим знањем и радом у приватном и јавном сектору дали допринос развоју земље. Пројекат је модификован, али су великим делом активности престале, између осталог, због економске кризе. Наша држава није достигла ниво економског раста да би била у стању да понуди нова радна места способним и образованим људима из иностранства, Други разлог је што након избора, веома ретко, нови чланови у министарствима настављају започете пројекте.

Фонд за младе таленте Републике Србије, формиран је 2005. године, са циљем да се најбољим студентима основних и постдипломских студија омогући финансијска подршка за студирање у земљама ЕУ, као и да се помогне најбољим студентима завршних година у Србији да студије приведу крају. Фонд за младе таленте је при оснивању био у оквиру Министарства финансија, да би касније реорганизацијом био измештен у ресор Министарства просвете. Због недостатка средстава, Фонд фактички није радио у 2007. години, а реактивиран је у августу 2008. године, у оквиру надлежности Министарства омладине и спорта.

Од августа 2008. године, до априла 2010. године, Фонд за младе таленте наградио је и стипендирао преко 3300 ученика средњих школа и студената. Стипендисти су у уговорној обавези да у периоду од осам година након завршетка студија, пет година проведу радећи у Србији. Проблем се јавља, зато што им се по повратку у земљу не гарантује посао.

Универзитетски центар за развој каријере, основао је Београдски универзитет с намером да помогне дипломцима и студентима завршних година у проналажењу посла. Циљ је да млади људи постану конкурентни и да сами науче да управљају својом каријером.

Заједно са Националном службом за запошљавање, Центар за развој каријере води програм „Прва шанса“, намењен запошљавању младих који су на евиденцији НСЗ. У Центру се ипак не води евиденција колико је људи преко овог програма стажирања успело да се запосли и уколико су добили запослење, да ли су успели да се одрже на радном месту, након што су послодавцима укинуте субвенције даване у циљу запошљавања младих.

Уз финансијску подршку Владе Србије сваке године, Истраживачка станица Петница (ИСП), организује велики број различитих програма у облику курсева, семинара, научних кампова, радионица за ученике, студенте и наставнике. На овим програмима као предавачи гостују искусни научни радници и истраживачи из великог броја научних института и факултета. Програм ИСП – а је намењен ученицима средњих школа, односно младима, узраста од 15 до 19 година.

Европски покрет је од 2005. године, имао више пројеката за млађу популацију, (до 35 година). Пројекти су били намењени ширењу знања о образовању, запослењу и осталим аспектима живота у Европи, у циљу формирања реалне слике о Европи, циљ пројекта, „Путујмо у Европу“, као један од најуспешнијих пројеката из те групе, био је размена искуства са колегама са европских универзитета, али и упознавање другачијих, а опет сличних култура.

У Србији се спроводе и неколико програма Европске уније у циљу стручног усавршавања и повећања мобилности научних радника, студената и омладине. Србија се придружила пројекту развијања Европске истраживачке области (ERA – European Research Area), који је настао на Лисабонском самиту, марта 2000. године. На основу препорука Европске комисије, очекује се повећање броја истраживача у Европи, кроз пријем истраживача из трећих земаља и повратак истраживача у земље чланице ЕУ. Једна од првих реакција на ову иницијативу, била је потенцирање значаја људских ресурса и мобилности и изражавање забринутости у вези са препрекама за мобилност истраживача. Европска комисија је, у јуну 2001. године, усвојила Стратегију за мобилност у Европској истраживачкој области.

Темпус, је програм Европске уније, који помаже реформу и модернизацију високог образовања у партнерским земљама и један је од најстаријих и најуспешнијих програма сарадње ЕУ. Програм помаже да образовни систем партнерских земаља остваре прихватање трендова развоја високог образовања ЕУ, који проистичу из Лисабонске агенде и Болоњског процеса. Програм функционише тако што студентима и наставно – научном особљу из свих земаља света даје могућност укључивања у постдипломске студије на високошколским институцијама Европске уније и обратно. Овим програмом се омогућава мобилност студената и наставника из европске уније у партнерске земље. Пројекти у Србији су започети 2008. године. Стипендије за студентску размену до сада је добило 250 академица, а више од 200 људи је добило стипендије за целокупне мастер и докторске студије. Код стипендиста који се враћају у Србију, канцеларија „Темпуса“ покушава да их повеже са центром за развој каријере, као и са Привредном комором Србије. Међутим, још увек није развијен систем праћења људи, након добијања стипендија за напредне студије и завршетак школовања.³⁵

Програм „Млади у акцији“ је један од најзначајнијих механизма ЕУ за подршку имплементацији локалних и међународних омладинских пројеката, неформално – образовних активности и мобилност младих. У Србији га спроводе државне институције, као што је Министарство омладине и спорта и невладине организације. Проблем је, што наша земља не може да конкурише за све ставке овог програма јер није чланица ЕУ, а Србији су сада доступни програми у домену волонтирања и размена.

³⁵ Група 484, (2010), *„Одлив мозга из Србије – проблеми и могућа решења“*, Београд, стр. 19.

Закључак

С обзиром да је образовање неизоставно повезано са напредовањем у струци, може се рећи да су миграције део каријерног обрасца научника, те да је нормално очекивати као пожељан, повремен рад у иностраним институцијама, што је карактеристично и за научнике запослене у развијеним земљама.

Узевши у обзир тему овог истраживања, као и начин његове израде, долази се до закључка, да оно садржи како научну, тако и друштвену оправданост. Научна оправданост овог истраживања се огледа у области спознаје проучаване појаве, али и у области методологије, пре свега у њеном логичко – сазнајном делу.

Најзначајније питање тржишта рада и његове активне политике је свакако смањење стопе незапослености, посебно, младих високостручних кадрова. Управо ово питање је у центру пажње многих економија више деценија уназад. Комплексност развоја технологија, специјализације рада, миграције, али и стална потреба за едукацијом, само су ову област учинили још изазовнијом и сложенијом за истраживање.

Због незапослености младих, Србија свакога дана губи на добрима и услугама које би могла остварити. Према томе, избор ове теме за истраживање, управо произилази из њене актуелности.

Допринос овог истраживања се огледа у употпуњавању постојећег фонда сазнања о појави миграција код младих и ефектима савремених облика миграција на целокупни привредни систем Србије.

Друштвена оправданост овог истраживања се огледа у идентификовању недостатака досадашњих реформи и праксе усмерене на сузбијање овог проблема, као и идентификовању мера које су показале позитивне резултате у пракси.

Сматра се да се одлив мозгова може ограничити или, боље, контролисати: повећањем плата, различитим погодностима (кредити за решавање стамбеног питања), улагањем у опрему. Иако треба имати на уму да ће јаз у животним очекивањима, демографској и

економској структури, социјалним условима и политичкој стабилности између мање развијених и развијених земаља и даље погодовати процесу одлива људског капитала, ипак треба очекивати да ће додатна улагања у знање успети задржати стручне популације која значи репродукцију, не и иновативну продукцију знања.

Испитивањем јавног мњења, радећи многе анкете, вршећи разне експерименте, долази се до исте поражавајуће констатације, јер сваки одговор, сваки разлог, своди се на исто опште незадовољство перспективом у институцијама, незадовољством у могућностима за усавршавање.

Код многих је изражен оправдани страх од будућности. Другим речима, шта год учиниле актуелне власти Србије, у политичком смислу, сегмент позитивно селекционираних младих стручњака (и студената), увек ће бити изложен јаким изазовима конкуренције и самопотврђивања у најбољим истраживачким институцијама у иностранству.

Проблем настаје услед разлике између постављених очекивања и реалности емиграције. Људи размишљају о емиграцији ради решавања тренутних проблема, али предвиђају проблеме који би могли да настану, а поготово могућност интеграције у ново друштво које је кључ успешне емиграције.

Пре одласка би свакако требало да покушају да сазнају (вероватно у разговору са самим собом) које су то ствари које им се у домовини свиђају и које не би мењали и да те ствари траже на дестинацији у коју би се упутили. Свакако упознавање са проблемима који могу да настају умањују шансу да се они и појаве, а они су најчешћи на друштвеној и културној страни (заправо личној), а не на бирократској или економској.

Треба имати у виду да ће се разлике у животним очекивањима демографској и економској структури, социјалним условима и политичкој стабилности још више повећати и створиће се још већа разлика између мање развијених и развијених земаља. Самим тим ће се наставити и процес миграције, тј. иселавања људи.

Како су испрва, у структури овог рада постављене три хипотезе, желим да напоменем да су све три хипотезе и доказане. Како се високообразована радна снага сматра кључним потенцијалом привреде једне земље, емиграција радне снаге битно утиче, не само на смањење радне снаге, већ и на могућност развоја привреде земље.

Тачно је да тржишне политике и адекватни програми у земљама ЕУ, дају позитивне резултате у решавању проблема миграција високообразоване радне снаге. Такође, миграција високообразоване радне снаге из наше земље треба да буде умањена одговарајућим програмима, које држава треба да спроведе.

Литература

1. Адамовић, М., (1994), „Потенцијални и стварни одлив мозгова“, Ревизија за социологију, Београд
2. Азањац, Т., Владисављевић, А., Крсмановић, Б., и Стојановић, М., (2010), „Извештај о запошљавању и миграцијама младих у Србији“, Грађанске иницијативе, Београд
3. Арандаренко, М., и Вујић, В., (2010) „Пројекције запослености на тржишту рада Србије до 2020. године“, Квартални монитор, ФРЕН, Београд
4. Арандаренко, М., (2011), „Помоћне стратегије за опоравак од кризе у југоисточној Европи“, ИЛО, Женева
5. Арандаренко, М., (2009). Serbias Troubled Labour Market, in: Serbia matters: Domestic Reforms and European intergration, Nomos, Geneva
6. Арандаренко, М., (2007) „Transition from education to work: Serbia country report“, European Training Foundation, Torino
7. Betcherman, G., и Islam, R., (2001), “ East Asian Labour Markets and the Economic Crisis-Ipmacts, Responses and Lessons”, The Journal of Political Economy, The World Bank, Chicago
8. Веселиновић, П., (2009) „Економија“, Универзитет Сингидунум, Београд
9. Влада Републике Србије, (2006), Београд
10. Влада Републике Србије, (2009), <http://obuka.seio.gov.rs/mod/resource/view.php?id=25>
11. Влада Републике Србије, Национална стратегија запошљавања 2011-2020, Београд
12. Гречић, В., (1975), „Савремене миграције радне снаге у Европи“, Институт за међународну политику и привреду, Београд
13. Гречић, В., (2009), „Боље коришћење талнта као фактор повећања конкурентности“, Економски факултет, Београд
14. Гречић, В., (1989), Миграција и интеграција страног становништва, Институт за међународну политику и привреду, Београд

15. Гречић, В., Кутлача, Ђ., Матејић, В., и Микић, О., (1996), *Миграције високостручних кадрова и научника из СР Југославије*, Институт за међународну политику и привреду и Министарство за развој, науку и животну средину, Београд
16. Група 484, (2010), *Одлив мозгова из Србије – проблеми и могућа решења*, Београд
17. Ђорђевић, М., (2009), *„Привредни развој“*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац
18. Европа 2020, (2011), *Водуч за стратегију*, Народна библиотека Србије, Београд, <http://www.emins.org/uploads/useruploads/knjige/11-vodic-kroz-evropu-2020.pdf>,
19. Eurostat,(2011),[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Immigrants, 2011 \(per 1 000 inhabitants\).png&filetimestamp=20130315142629](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Immigrants,_2011_(per_1_000_inhabitants).png&filetimestamp=20130315142629)
20. Eurostat,(2013),[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Migration and migrant population statistics](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics)
21. Eurostat,(2012)
[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment statistics](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics)
22. Eurostat,(2012),[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/images/2/20/Unemployment rate%2C 2001-2012 %28%25%29.png](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/images/2/20/Unemployment_rate%2C_2001-2012_%28%25%29.png)
23. Eurostat, (2013), ec.europa.eu/epp.eurostat.u/portal/page/portal/population/data/main_tab
24. Eurostat(2013),
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00177&plugin=1>
25. Eurostat,(2009),[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment statistics](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics)
26. Eurostat,(2012),[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/images/2/20/Unemployment rate%2C 2001-2012 %28%25%29.png](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/images/2/20/Unemployment_rate%2C_2001-2012_%28%25%29.png)
27. Eurostat,(2012),[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment statistics](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Unemployment_statistics), (17.07.2013)
28. Eurostat, (2009), [http://europa.eu/rapid/press-release STAT-13-102_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_STAT-13-102_en.htm)
Eurostat,(2012),[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File: Youth unemployment, 2012Q4 \(%25\).png&filetimestamp=20130418091546](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Youth_unemployment,_2012Q4_(%25).png&filetimestamp=20130418091546)
29. Eurostat,(2012),[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File: Unemployment rate, EU-27, 2003-2012 \(%25\).png&filetimestamp=20130417134223](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Unemployment_rate,_EU-27,_2003-2012_(%25).png&filetimestamp=20130417134223)

30. Eurostat,(2011),[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Immigrants_2011_\(per_1_000_inhabitants\).png&filetimestamp=20130315142629](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Immigrants_2011_(per_1_000_inhabitants).png&filetimestamp=20130315142629),
31. Eurostat,(2013),http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics
32. Europe 2020, (2011), http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_en.htm
33. Јакшић, М., (2013), „Основи макроекономије“, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд.
34. International Organization for Migration (IOM), (2005),
<https://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/about-migration/key-migration-terms-1.html>
35. Institute for the Study of International migration, (2006), *Migration and Economic Development*, Lexington Books
36. International Organization for Migration (IOM), (2011),
<https://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/about-migration/key-migration-terms-1.html#Labour-migration>
37. International organization for Migration (IOM), (2011),
<http://www.iom.int/jahia/jsp/index.jsp>
38. Јакшић, М., и Прашчевић, А., (2011), „Макроекономска анализа“, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд.
39. Једнак, Ј., и Росић, И., (2003) „Основи економије, макроекономија и макроекономија“, Београдска пословна школа, Београд
40. Ковачевић, М., (2009) „Узроци и последице светске економске кризе и ефекти на Србију“, Економска политика, Београд
41. Крстић, Г., Арандаренко, М., Нојковић, А., Владисављевић, М., и Петровић, М., (2010), „Положај рањивих група на тржишту рада Србије“, Фонд за развој економске науке, Београд
42. Лакићевић, М., (2010), „Социјални профил Европске Уније“, Факултет политичких наука, Београд

43. Massey, D., (1998), *Worlds in Motion. Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Clarendon Press, Oxford
44. Миленковић, С., Бошковић, Н., (2011), „Ресурси у економској садашњости и будућности“, *Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац*
45. Милосављевић, М., Пенев, Г., (2008), *Social Integration of immigrants: Analysis of the Migration Phenomenon in Serbia*, Факултет политичких наука универзитета у Београду, Београд
46. Министарство за рад, запошљавање и социјалну политику (2005), „Национални акциони план за запошљавање за период 2006-2008“, Београд
47. Министарство за рад, запошљавање и социјалну политику (2006), „Национални акциони план за запошљавање за период 2006-2008“, Београд
48. Министарство за рад, запошљавање и социјалнеу политику, (2012), Београд, <http://www.minrzs.gov.rs/doc/zaposljavanje/NAPZ%202013.pdf>
49. Министарство економије и регионалног развоја (МЕРР), (2011), Београд
50. Министарство финансија Републике Србије, стопа незапослености 2000-2005, Београд.
51. Национална служба за запошљавање, месечни статистички билтен (2011), www.nsz.gov.rs/download/files/cms/attach?id=279, Београд
52. Национална стратегија привредног развоја Србије, 2006-2012., <http://www.cpes.org.rs/Publikacije/Zastita%20zivotne%20sredine%20-%20uslov%20za%20odrzivi%20razvoj.pdf>
53. Organization for Economic Co-operatin and Development (OECD), (2008), Paris, <http://www.oecd.org/els/emp/impactoftheeconomiccrisisonemploymentandunemploymentintheoecdcountries.htm>
54. Предојевић Деспих, Ј., (2010) „Миграција данас – Теоријска перспектива“, Прегледни чланак, Београд
- 55.
56. Поповић, Д., (2004), „Макроекономија“, Центар за либерално-демократске студије, Београд.
57. Приказ основних макроекономских показатеља у Републици Србији, (2011), http://www.sindikats.rs/download/Makro_ecc_oktobar11.pdf

58. Ракита, Б., (2006), „Међународни бизнис и менаџмент“, Економски факултет Универзитета у Београду, Београд
59. Републички завод за статистику, (2008), Београд, <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptKey=indId%3d240100IND01%2635%3d6%266%3d1%2c2%2c3%2c4%262%3d%23last%232%2640%3d15%2cL15-64%26sAreaId%3d240100%26dType%3dName%26lType%3dSerbianCyrillic>,
60. Сокић, С., (2008), „Теоријска заснованост тржишта рада“, Годишњак 2008, Факултет политичких наука, Београд
61. United nations conference on trade and developmnet (UNCTAD), *World Investment Report*, (2013), Geneva, http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2013_en.pdf, (10.08.2013.)
62. Унковић, М., (2004), „Савремена међународна трговина“, Београдска књига, Београд
63. Haas, H., (2008), “*Migration and Development. A Theoretical Perspective*”, Working paper 9, Oxford
64. <http://www.iom.int/jahia/Jahia/activities/by-theme/migration-development/migration-development-economic-community>
65. <http://www.ilo.org/global/topics/labour-migration/lang--en/index.htm>
66. <http://www.ilo.org/global/regions/lang--en/index.htm>
67. Henry, S.G.B., и Snower, D.J., (1996), *Economic Policies and unemployment Dynamics in Europe*, International Monetary Fond
68. Чекеревац, А., (2005), „Међународна социјална политика“, Факултет политичких наука, Београд